

MISLAV BENIĆ

LICE U HRVATSKOM JEZIKU: UVOD U PROBLEMATIKU

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.29.2.04](https://doi.org/10.3986/JZ.29.2.04)**Oseba v hrvaškem jeziku: uvod v problematiko**

Prispevek je strnjen opis kategorije osebe v hrvaškem jeziku, ki je lahko model za prihodnje podrobnejše ali manj podrobne opise. Uvodoma opozarjamo na problem teoretičnih okvirov, ki ne predvidevajo posebnega mesta za opis rabe osebe in drugih pomembnih pojavov, povezanih s slovničnimi kategorijami in rabo posameznih besednih vrst. V drugem delu prispevka opisujemo osebo kot posebnega označevalca diskurzivnih vlog, pri čemer posebej izpostavljamo osnovne pomene posameznih oseb, njihove prenesene rabe in tudi rabo osebe kot t. i. družbenega deiksa. V tretjem delu opisujemo »zabrisano« rabo osebe, tj. rabo, pri kateri oseba označuje splošno ali nedoločno človeško entiteto. V zaključnem delu so navedene osnovne prednosti predstavljenega modela opisa osebe v hrvaškem jeziku, hkrati je na kratko obravnavana možna rešitev problema nepredvidenega mesta za opis določenega jezikovnega pojava.

Ključne besede: oseba, prenesene rabe osebe, splošna raba osebe, hrvaški jezik

Person in Croatian: an Introduction

The article provides a concise description of the use of grammatical person in Croatian, which can also serve as a model for future more or less detailed descriptions. The introduction draws attention to the problem of theoretical frameworks in which there is no room for a description of the use of person and certain other important phenomena related to grammatical categories and the use of particular word classes. The second section describes person as a discourse role marker: the basic meanings of person, its figurative meanings, and person as a social deixis marker. The third section describes obfuscating uses of person; that is, those in which person denotes a general or unspecified human entity. The conclusion lists basic advantages of a proposed model of the description of person in Croatian and briefly considers a possible solution to the problem of the lack of room for the description of certain linguistic phenomena.

Keywords: person, transpositions of persons, human impersonal pronoun uses, Croatian

Mislav Benić ■ Institut za hrvatski jezik, Zagreb ■ mbenic@ihj.hr ■

 <https://orcid.org/0000-0003-4188-2161>

Na tehničkoj pomoći zahvaljujem Davidu Mandiću, Violeti Moretti i Mladenu Uhliku.

1 Uvod

Na početku svoje knjige »Vorlesungen über Syntax« Jacob Wackernagel (1926: 2 sqq.) nastoji odrediti područje gramatike kojim se bavi sintaksa, i pri tom uspoređuje pristupe nekoliko svojih suvremenika, ponajprije Miklošičev, Reisigov i Krügerov. Franc Miklošič sintaksu definira kao učenje o značenju vrsta riječi i oblika. Christian Karl Reisig pak učenje o značenju oblika naziva *semasiologijom*, a sintaksom smatra učenje o povezivanju riječi. Konačno, Karl Wilhelm Krüger sintaksu shvaća kao disciplinu koja proučava tri skupine pojava: 1. upotrebu pojedinih vrsta riječi, 2. upotrebu pojedinih oblika i 3. rečenične strukture.¹ Navedene pristupe Wackernagel ističe kao primjere međusobno različitih, ali jasnih i dosljednih sustava, dok u većini ostalih pristupa, po njegovu mišljenju, vlada potpuni kaos. Sam se Wackernagel u osnovi slaže s Krügerom, iako u određenoj mjeri opravdanim smatra i stav lingvista koji drže da se upotreba pojedinih oblika treba obrađivati u sklopu morfologije (preciznije: oblikoslovlja). Međutim, on upotrebu oblika iz praktičnih razloga ipak uvrštava u sintaksu.

Moglo bi se pretpostaviti da su problemi koji su mučili Wackernagela, danas, nakon gotovo sto godina, uspješno riješeni: naime, riječ je o problemima koji se tiču ponajprije usustavljanja relativno dobro poznate građe. Međutim, isti nas problemi uvelike muče i danas, a tomu je dobar primjer upotreba lica, za čiji opis u hrvatskim kao i mnogim stranim gramatikama nema ili gotovo nema mjesta.

Naime, gramatička je kategorija lica jedna od najzanemarenijih u gramatikama. S licem je u tom smislu usporediva vjerojatno još samo kategorija broja. Uzrok takvoj zanemarenosti nije to da se o broju i licu ne bi imalo što reći. O tim se kategorijama itekako ima što reći. Tako su u slučaju kategorije broja osobito zanimljive specifične upotrebe jednine kao što su generička i zbirna jednina (*Mađar je stavio žicu na granicu, danas štuka dobro grize, kilogram rajčice/rajčica* (ali samo: *kilogram jabuka*), *kućica od cigle, voda do koljena*), paukalna jednina (*daj mi koji keks*) i distributivna jednina (*djeco, dignite ruku; crni i smeđi kaput; u nedjelju se obično odmaramo*). Ipak u gramatikama se većinom spominju samo neke specifične upotrebe množine. Da se i o licu ima što reći, pokazat će se u nastavku.

Osnovni uzrok zanemarenosti kategorije lica i broja leži u tom što danas sintaksom obično smatramo samo dio lingvistike koji proučava rečenične strukture (Reisigovo povezivanje riječi). Pri tom današnje gramatike nemaju nekih drugih dijelova, poput Reisigove semasiologije, koji bi bili predviđeni za opis većine gramatičkih kategorija i upotrebe pojedinih vrsta riječi. Gramatičke se kategorije, ako

¹ Istini za volju valja reći da upotrebu vrsta riječi i oblika Krüger ne razgraničava strogo.

ih želimo opisati, jednostavno moraju »zgurati« u sintaksu.² Pri tom najviše sreće imaju one kategorije koje su relativno strogo vezane uz jednu vrstu riječi (kao padež uz imenicu³ te vrijeme način, stanje i vid uz glagol), a još više sreće imaju one koje su uz to tradicionalno važne kao dio latinske gramatike i, konačno, one u slučaju kojih gramatičari osjećaju potrebu za normiranjem. Za te se kategorije u sintaksi nađe mjesto u svim gramatikama, dok za ostale ima nešto više mjesta samo u najiscrpnijim opisima. Lice uglavnom ne udovoljava navedenim kriterijima, pa je općenito opisano relativno slabo. Opisi kategorije lica nisu samo u pravilu vrlo oskudni, nego su često i netočni. Jedna je od ključnih pogrešaka u pristupu kategoriji lica povezivanje te kategorije isključivo s glagolskom morfologijom i, s tim u skladu, isključivo sa subjektom.

U velikim je zapadnoeuropskim gramatikama kao Renzi – Salvi – Cardinaletti 1988 i 1995, Zifonun i dr. 1997 te Huddleston – Pullum 2002 lice opisano bolje nego u našim gramatikama, ali ni opisi u tim gramatikama nisu besprijeborni. Opisi su kategorije lica u našim gramatikama, ako postoje, vrlo šturi. Nešto je duži od prosjeka opis u Belaj – Tanacković Faletar 2017, ali ni on nije osobito iscrpan ako se zanemari sadržaj vezan uz specifičan teorijski aparat. Ruska lingvistika kategoriji lica posvećuje više pozornosti od zapadne, ali i u ruskim se gramatikama lice često vezuje isključivo sa subjektom. Na rusku se lingvističku tradiciju (točnije: na Bondarkovu funkcionalnu gramatiku) nadovezuje dio sintakse Ivić 2005 u kojem se jezični fenomeni opisuju od sadržaja prema formi. U toj je sintaksi lice opisano znatno detaljnije nego u ostalim hrvatskim i srpskim gramatikama, ali se i ondje ono uglavnom vezuje uz subjekt, a opis nije dovoljno razrađen.

Cilj je ovoga rada kroz relativno sažet opis gramatike lica u hrvatskom jeziku dati smjernice koje se, po mom mišljenju, ne bi smjele gubiti iz vida pri opisu lica u nekoj opsežnijoj deskriptivnoj gramatici hrvatskoga i strukturno bliskih jezika. Opis se odnosi ponajprije na hrvatski standardni jezik, ali se spominju također neke supstandardne i dijalektalne pojave. Primjere građe koje navodim većinom su za potrebe ovoga rada stvorili izvorni govornici, (hrvatske sam primjere uglavnom sam smislio), a rjeđi su primjeri iz spontanoga govora i pisanih tekstova. Korištenje vlastitim primjerima u ovom radu ne smatram spornim jer nastojim izbjegavati primjere na granici prihvatljivosti. Vlastiti su primjeri sasvim prikladni i zato što u radu u skladu s njegovom teorijskom orijentacijom uglavnom nema detaljnoga razmatranja raznih dosad slabo opisanih jezičnih fenomena, nego se ponajprije nudi nešto drukčiji pogled na poznate pojave.

-
- 2 Doduše, u nekim se gramatikama slavenskih jezika (npr. Švedova 1980 i Faške 1981) one obrađuju u sklopu morfologije (oblikoslovlja). U tom slučaju svaka kategorija doista uglavnom ima svoje mjesto u sustavu, ali takvim prikazima, po mom mišljenju, ipak nedostaje koherentnost i praktičnost. Naime, ono što je dobro za udžbenik stranoga jezika, ne mora biti dobro i za gramatiku.
- 3 Padež je uz to usko povezan s temeljnim sintaktičkim kategorijama kao što su subjekt te izravni i neizravni objekt.

2 LICE KAO OZNAKA DISKURSNIH ULOGA

2.1 Definicija i komentar

Lice je gramatička kategorija čija je osnovna funkcija označavanje diskursne ili govorne uloge svih entiteta (bića, stvari i pojava) koji se spominju u iskazu i imaju referentni status.

Diskursne su ili govorne uloge adresant, adresat i entitet koji nije ni adresant ni adresat. Umjesto termina *adresant* često se, i u općenito vrlo kvalitetnoj literaturi na raznim jezicima, upotrebljava termin *govornik*. Taj termin nije sasvim točan. Naime, adresant je onaj tko upućuje poruku na ljudskom jeziku. Ta je poruka u pravilu usmena, ali može biti kodirana i u nekom drugom sustavu više ili manje ekvivalentnu ljudskom govoru. Prema tome mogući su slučajevi u kojima adresant nije govornik, nego pisac i sl., kao i slučajevi u kojima onaj tko poruku izgovara, zapravo nije adresant, npr. ako netko na glas čita tuđu poruku. Kao što se ne pravi razlika između adresanta i govornika, tako se podjednako često, ne pravi ni razlika između adresata i slušatelja. Međutim, ta je razlika znatno bitnija od prethodne. Naime, adresat je onaj komu je poruka upućena, dok je slušatelj onaj tko sluša govor. Prema tome, moguće su situacije u kojima adresat nije slušatelj, bilo da on poruku ne prima putem sluha, nego nekako drugačije, bilo da poruka koja mu je upućena, uopće ne dolazi do njega zato što na nju ne obraća pozornost, ili iz bilo kojega drugoga razloga, npr. zato što je neživ entitet. S druge strane, netko može slušati poruku, iako mu nije upućena, tj. netko može biti slušatelj, a da pri tom nije adresat. Za entitet se koji nije ni adresant ni adresat, u Siewierska (2004: 8) kaže da nije pravi sudionik govornoga čina. Pojam se *govorni čin* ovdje, naravno, ne uzima u užem smislu, kao što je uobičajeno u teoriji govornih činova,⁴ ali se očito ne shvaća ni kao sam čin govora jer obuhvaća i adresata. Prema tome, govorni se čin u ovom slučaju vjerojatno može poistovjetiti s komunikacijom. Međutim, entitet koji nije ni adresant ni (primarni) adresat, može u komunikaciji sudjelovati kao slušatelj i kao svojevrstan sekundarni adresat (v. 2.2. i 2.3.), pa nazivi kao *nesudionik komunikacije* za tu diskursnu ulogu nisu prikladni. Ovdje tu ulogu radi kratkoće nazivam trećim licem, tj. jednako kao i način na koji se ona najčešće izražava, ili neutralnom ulogom.⁵ Adresanti i adresati su u skladu sa svojim diskursnim ulogama obično osobe, dok su treća lica, čija se diskursna uloga definira negativno, vrlo često i neosobe: životinje, biljke, predmeti, pojave.

⁴ Usp. Huang 2006: 103 i Sadock 1974: 9 sqq.

⁵ Naravno, naziv je *treće lice* također problematičan jer je dvoznačan. Naziv je neutralna (diskursna) uloga nešto bolji, iako, čini se, manje intuitivan. Pridjev se *neutralan* u tom nazivu uzima u svom izvornom značenju (lat. *neuter* = ni jedan ni drugi). Kao što je rod koji nije ni muški ni ženski, *genus neutrum*, tako je diskursna uloga koja nije ni adresant ni adresat, *persona neutra*.

Pojam *diskursna uloga* vrlo je važan. Riječ je o ulogama koje entiteti koji se spominju u iskazu, »igraju« u situaciji priopćavanja iskaza.⁶ Upravo takvu izvan-jezičnu definiciju diskursnih uloga smatram svrhovitom, a ne vidim smisla u unutarjezičnom određivanju diskursnih uloga i razlikovanju govornika i adresata kao diskursnih uloga od govornika i adresata iskaza koji to nisu, kao u Siewierska 2004: 1 sq.).⁷ Mnogo je važnije razlikovati diskursne uloge od drugih lingvističkih fenomena koji u nazivu sadrže riječ *uloga*. To se ponajprije odnosi na razlikovanje diskursne i značenjske uloge adresata. Značenjske su uloge, za razliku od diskursnih, uloge koje entiteti spomenuti u iskazu imaju u situaciji koju taj iskaz reprezentira, usp. *ti si mu rekao* (*ti* = adresat kao diskursna uloga; *mu* = adresat kao značenjska uloga).

Status je lica kao gramatičke kategorije možda donekle sporan, ali lice vrlo dobro zadovoljava osnovni i zapravo jedini uvjet za definiciju gramatičke kategorije, a to je obaveznost.⁸ Drugim riječima, govornici određena jezika u osnovi sve entitete koje spominju moraju svrstati u jednu od tri kategorije: adresant, adresat, treće lice. Po tom je lice tipična gramatička kategorija. Pri tom se ne misli samo na lice koje je sintetički izraženo na glagolu, nego i na lične zamjenice u svim oblicima,⁹ a u određenoj mjeri i šire. Osim što je logično, takvo je shvaćanje lica i vrlo korisno za opis te kategorije. Naime, kao što je već ranije rečeno, lingvistima koji su izvorni govornici više ili manje tipičnih europskih jezika uvelike je svojstveno da pod licem podrazumijevaju samo lice subjekta, a to ima dvije negativne posljedice. Prvo, gubi se iz vida da fenomeni koji vrijede za lice subjekta često vrijede i za lice općenito. Drugo, ako neki fenomen vrijedi samo za lice subjekta, ali ne i za lice općenito, to može ostati nezamijećeno. I o jednoj i o drugoj posljedici govorit će se kasnije.

Lice se u hrvatskom jeziku izriče ličnim glagolskim nastavcima, ličnim i pokaznim posvojnima¹⁰ zamjenicama, imenicama i posvojnima pridjevima¹¹ te još nekim zamjenicama. Osnovna su sredstva za izricanje lica u hrvatskom lični nastavci te lične i pokazne posvojne zamjenice. Pokazne se posvojne zamjenice

6 Ako se iskaz reproducira, mogu se, i ne moraju, reproducirati i diskursne uloge. Tipičan je slučaj reproduciranja diskursnih uloga (i ostale deikse) upravni govor.

7 Ako majka kaže malomu Johnnyju *I will spank you* '(is)tući ću te', riječ je prema Siewierskoj o govorniku i adresatu kao diskursnim ulogama, a ako mu kaže *mummy will spank Johnny* 'mama će tući Johnnyja', riječ je samo o govorniku i adresatu iskaza. Iako se primjeri razlikuju po značenju, smatram da je u oba slučaja najbolje govoriti o diskursnim ulogama adresanta (*I*, odnosno *mummy*) i adresata (*you*, odnosno *Johnny*), a razlike u koncepciji opisivati drukčijom terminologijom.

8 Usp. Plungjan 2016: 89.

9 Detaljnije o tom v. Plungjan 2016: 296 sq.

10 Riječ je o zamjenicama kao *moj, tvoj, njegov* itd. za razliku od zamjenica kao *čiji, nečiji, svačiji, ničiji*.

11 Točnije skupinama s imenicom ili posvojnima pridjevom kao glavom. Termin *imenice* u daljnjem tekstu radi kratkoće često upotrebljavam u tom značenju.

u određenom smislu mogu smatrati dijelom paradigme ličnih zamjenica, tj. njihovim svojevrsnim posvojnim genitivom, pa ovdje radi kratkoće pod terminom *lične zamjenice*, kad god to ima smisla, podrazumijevam i pokazne posvojne zamjenice. Lične su zamjenice kao sredstvo za izricanje lica »osnovnije« od nastavaka jer su univerzalnije. Naime, lični nastavci u hrvatskom označavaju samo lice subjekta, a lične zamjenice lice i subjekta i ostalih entiteta, usp. *sjedni pored mene* i *sjedni pored njega*. Hrvatski kao jezik s relativno bogatom morfologijom ima relativno dobro razvijen sustav ličnih nastavaka. Ipak, postoje i paradigme u kojima se sintetički lice uopće ne razlikuje. To su u prvom redu krnji perfekt i optativ. Sintetički se lice ne izražava ni u tzv. historijskom imperativu i nekim sličnim upotrebama.¹² U slučaju takvih upotreba, strogo uzevši, nije riječ o imperativu nego o posebnom glagolskom obliku. Naime, taj oblik nema imperativno značenje, ne konjugira se kao imperativ (usp. *pjevajmo* (imp.) i *a mi (udri) pjevaj* (hist. imp.)) i za razliku od imperativa ima sva lica u jednini i množini, iako ona nisu izražena sintetički. Slično kao historijski imperativ u nekim se govorima upotrebljava i historijski infinitiv, koji se također ne konjugira. I konačno, u razgovornom jeziku obično se ne mijenja po licu ni glagol u kondicionalu. S tim je u vezi diskursna uloga subjekta u hrvatskom jeziku ponekad vidljiva tek iz konsituacije (tj. konteksta i situacije), a katkada je ni konsituacija ne precizira dovoljno.

Termin je *nastavak* uobičajen u europskoj gramatičkoj tradiciji u značenju *gramatički morfem*. Međutim, on je donekle problematičan već kad je riječ o hrvatskim ličnim nastavcima. Naime, za oblik *je* u paradigmi *sam, si, je (...)* sinkronijska analiza na osnovu i nastavke ne daje dobre rezultate. Ipak, kad govorim o tipičnim europskim jezicima, termin zadržavam kao uvriježen i praktičan, misleći pri tom i na 3. l. jd. enklitičkoga prezenta glagola *biti*. Kad je pak riječ o gramatičkim morfemima u jezicima općenito, termin *nastavak* postaje neupotrebljiv jer takvi morfemi u raznim jezicima mogu biti sve vrste afikasa, te korijeni i operacije.¹³ Takve je raznovrsne gramatičke morfeme praktično obuhvatiti terminom *oznaka*.

Jezici se razlikuju po broju vezanih ličnih oznaka (afikasa ili promjena u osnovi) u jednom glagolskom obliku. Pojednostavnjeno rečeno, u nekim jezicima glagol uopće ne sadrži lične oznake, u nekima ima samo oznake za subjekt, u nekima ima oznake za subjekt i izravni objekt, a u nekima uz to i za neizravni objekt.¹⁴ Takva situacija dodatno potvrđuje tezu da između vezanih ličnih oznaka i ličnih zamjenica u osnovi nema značenjskih razlika. Između njih gotovo da nema ni formalnih razlika koje bi imale univerzalnu vrijednost. Jedina je univerzalna razlika upravo vezanost, tj. činjenica da je vezana lična oznaka relativno čvrsto

12 Za primjere v. Katičić 1991: 66.

13 V. Plungjan 2016: 99.

14 Usp. Siewierska 2004: 22 sq. te Plungjan 2016: 303 s ondje navedenom literaturom.

vezana za glagol,¹⁵ a lična zamjenica nije. Doduše, u hrvatskom su lični nastavci za razliku od zamjenica inertni, tj. između nastavaka i elemenata iste sintaktičke funkcije nema poništavanja.¹⁶ Međutim, vezane lične oznake u raznim jezicima često nisu inertne,¹⁷ a s druge strane lične zamjenice (barem nenaglašene) mogu biti donekle inertne, kao u balkanskim jezicima.¹⁸ U hrvatskom pak lične zamjenice i imenice stoje u svojevrsnoj komplementarnoj distribuciji. Lične zamjenice su deiktički i anaforički elementi, a imenice su nominacijski elementi. Lične zamjenice označavaju sve diskursne uloge, a imenice u pravilu treća lica. Posvojni pridjevi prema imenicama stoje u istom odnosu kao pokazne posvojne zamjenice prema ličnim zamjenicama, pa i oni u izražavanju lica imaju jednaku ulogu kao i imenice. Međutim, imenice (i posvojni pridjevi) nisu prave oznake lica kao što su to lične (i pokazne posvojne) zamjenice. Naime, one ne stoje u ravnopravnom odnosu s ličnim zamjenicama i nastavcima prvoga i drugoga lica kao što stoje lične zamjenice trećega lica. Istina je da se adresanti i adresati obično ne označavaju imenicama, a to je jedan od razloga da se i imenice promatraju kao svojevrsna oznaka trećega lica. Ipak, da značenje diskursne uloge nije inherentno imenicama, pokazuju primjeri upotrebe imenica bez referentnoga statusa. Imenica nema referentni status kao dio predikata u predikatnoj konstrukciji i pri autonomnoj upotrebi, npr. *ja sam električar (po zanimanju), zovem se Zdravko, stol je imenica*.¹⁹ U takvim upotrebama imenica označava samo pojam ili čak samo predstavlja označitelj i nema nikakvu diskursnu ulogu. Od predikatne konstrukcije treba razlikovati ekvivalentnu konstrukciju u kojoj predikatna imenička skupina ima referentni status i diskursnu ulogu, npr. *ja sam taj električar, ja sam on*. Osim toga, imenice kao adresanti i adresati dolaze češće od ličnih zamjenica trećega lica.²⁰ Ipak, kad imenički subjekt označava adresanta ili adresata, glagol u hrvatskom stoji u trećem

-
- 15 U tipološkoj se literaturi govori i o ličnim oznakama vezanim za još neke riječi, ponajprije posesume i adpozicije (tj. prijedloge i posljeloge), ali za ovaj rad to nije osobito bitno. O tom v. Siewierska 2004: 138 sqq.
- 16 Drugim riječima, u hrvatskom se subjekt izražava samo nastavkom ili istodobno nastavkom i imenicom, odnosno istodobno nastavkom i zamjenicom. Međutim, u hrvatskom nema istodobnoga izražavanja jedne sintaktičke funkcije ličnom zamjenicom i imenicom ili nenaglašenom i naglašenom ličnom zamjenicom. Naravno, imenica i lična zamjenica u hrvatskom mogu unutar imeničke skupine doći u istom padežu, ali u tom je slučaju imenica apozicija.
- 17 Usp. Siewierska 2004: 121 sqq. i osobito 163. Termine *inertna*, odnosno *mobilna vezana lična oznaka* smislio sam kao kratke praktične nazive za fenomen. O nešto složenijoj i obuhvatnijoj terminologiji v. Siewierska 2004: 126.
- 18 O situaciji s enklitičkim ličnim zamjenicama u balkanskim jezicima v. Mišeska Tomić 2004: 4 i 22 sqq.
- 19 Što vrijedi za predikatne imenice u predikatnoj konstrukciji, vrijedi i za apozicije koje im odgovaraju. Ukratko o predikatnoj konstrukciji v. Brač 2017: 29. O imeničkim skupinama bez referentnoga statusa v. Padučeva 2017 (§§ 4 i 5). Doduše, Padučeva među upotrebe imeničke skupine bez referentnoga statusa uvrštava i neke koje se ovdje takvima ne smatraju.
- 20 Imenice imaju čak i specifičan adresatni oblik ili barem adresatnu upotrebu: vokativ. Međutim, vokativ označava isključivo adresata samoga vokativa.

licu. To je još jedan razlog da se imenički adresant ili adresat u hrvatskom smatra formalno trećim licem i kad nije subjekt.

Svojevrsnim se oznakama trećega lica u hrvatskom mogu smatrati još neke imeničke i poimeničene zamjenice. Treće se lice označava pokaznim zamjenicama (*ovaj, ovo, taj, to, onaj, ono*) te imeničkim upitnim, odnosnim i neodređenim zamjenicama u kategorijskom²¹ obliku (oblici kao *što (čega* itd.), *bilo što, nešto*, a tako i *svašta, ništa*). Iznimka su primjeri s kopulom kao *to sam ja*, u kojima je pokazna zamjenica u funkciji subjekta neodređena s obzirom na lice, pa se lice glagola ravna prema kopulativu (u ovom slučaju prema ličnoj zamjenici). Za razliku od takvih primjera, u konstrukcijama kao *što smo mi?* lična je zamjenica subjekt, a upitna zamjenica je kopulativ bez referentnoga statusa, pa se lice glagola očekivano ravna prema ličnoj zamjenici. Za razliku od kategorijskih oblika imeničkih upitnih, odnosnih i neodređenih zamjenica individualni su oblici kao *tko, bilo tko, netko, nitko, svatko* sami po sebi neodređeni s obzirom na diskursnu ulogu. Uz takve oblike kao subjekte glagol stoji u trećem licu, često samo konvencionalnom.²² Uz neke od tih zamjenica u nominativu glagol u supstandardnom jeziku i dijalektima može stajati i u prvom ili drugom licu množine, osobito u nekim našim organskim govorima, npr. *svak ste nešto dobili, niko nismo ništa dobili*. Sintaktički je status takvih nominativa problematičan, o čem će biti riječi u idućem poglavlju. Poimeničeno pak *svi* i u hrvatskom standardnom jeziku kao subjekt dopušta glagol u svim licima, npr. *svi smo/ste/su nešto dobili*.

2.2 Značenja lica

Osnovna su značenja lica kao oznaka diskursnih uloga u hrvatskom sljedeća. Prvo lice jednine označava adresanta,²³ drugo lice jednine adresata, a treće lice jednine entitet koji nije ni adresant ni adresat, a ovdje se naziva trećim licem ili neutralnom ulogom. Prvo lice množine može označavati više adresanata, ali to je sasvim rijetko. Doduše, ni u takvu slučaju prvo lice množine zapravo nije množina prvoga lica jednine. Naime, i u slučaju kad prvo lice množine označava više adresanata, iz perspektive su svakoga pojedinoga od tih adresanata svi ostali adresanti u pravilu treća lica. Osim toga, prvo lice množine može označavati adresanta (ili više njih) u kombinaciji s adresatom (ili više njih) i/ili s trećim licem (ili više njih). Upotreba

21 Kategorijskim se ovdje zove tzv. oblik za neživo, dok se tzv. oblik za živo zove individualnim. Da oblici kao *što, nešto* u hrvatskom označavaju upravo kategoriju, a ne neživu jedinku, pokazuju primjeri kao *što je rodila: sina ili kćer?*, *Što si ulovio?*, *nešto me ugrizlo: vjerojatno komarac*. Individualni oblici kao *tko, netko* označavaju ponajprije osobu. O problemu usp. i Idiatov 2007: 16 sqq.

22 Tj. takvu koje je samo uvjetovano kongruencijskim pravilom na isti način kao što oblici tipa *tko, svatko* uvijek ili u pravilu kongruiraju s muškim rodom i jedninom.

23 Zapravo je prvo lice jednine lice kojim se netko u pravilu referira sam na sebe bez obzira na ulogu u komunikaciji, tj. bilo da govori ili šalje poruku na neki drugi način, bilo da razmišlja o sebi i sl. Sličan odnos prema samom sebi postoji i u slučaju prvoga lica množine.

prvoga lica množine koja uključuje i adresata/adresate zove se inkluzivna, a ona koja ne uključuje adresata/adresate zove se ekskluzivna. Prvo lice množine imperativa u hrvatskom uvijek je inkluzivno. Drugo lice množine može označavati više adresata, ali može označavati i jednoga ili više adresata u kombinaciji s jednim ili više trećih lica. Treće pak lice množine u svojoj osnovnoj upotrebi označava samo više trećih lica. Prvo i drugo lice jednine kao oznake diskursnih uloga imaju samo deiktičku funkciju, a prva dva lica množine uz deiktičku mogu imati i anaforičku funkciju. Treće lice (jednine i množine) funkcionira kao deiksa, kao anafora, a ako je izraženo imenicama i sl., i kao nominacija.

Uz ova osnovna značenja postoje i neka neosnovna značenja lica kao oznake diskursnih uloga ili transpozicije.²⁴ Neke su upotrebe lica granične između osnovnih i neosnovnih. Slijedi kratak pregled neosnovnih i graničnih upotreba u hrvatskom jeziku. Pregled se u određenoj mjeri temelji na pregledima u Renzi – Salvi – Cardinaletti (1988: 352 sqq.) te u Bulygina – Šmelëv (1997: 328 sqq.), ali je sistematiziran bitno drukčije od obaju te sadrži i značenja/upotrebe kojih nema ni u jednom od njih. O transpozicijama lica v. i popis u Kordić (2002: 18 sqq.), gdje se među »metaforičkim upotrebama ličnih zamjenica« obrađuje ono što se ovdje zove *transpozicije*, kao i zamagljujuće upotrebe lica, koje se ovdje ne smatraju transpozicijama. Popis u Kordić 2002 sadrži neke transpozicije koje ovdje ne navodim (jer nisam siguran da su karakteristične za hrvatski jezik, iako možda jesu), a i ovaj popis sadrži transpozicije kojih nema u Kordić 2002.

I. Prvo lice množine

Transponirano se prvo lice množine uglavnom upotrebljava da bi se stvorio dojam svojevrsne solidarnosti između adresanta i neadresanta. To se postiže na dva načina: (1) pripisivanjem adresantove značenjske uloge i neadresantu (pridruživanje neadresanta) i (2) pripisivanjem neadresantove značenjske uloge i adresantu (pridruživanje adresanta). Terminom *neadresant* ovdje označavam jednoga, odnosno više adresata i/ili jedno, odnosno više trećih lica. Takve su se upotrebe razvile iz slučajeva u kojima pripisivanje značenjskih uloga nije jednostavno. Takva je, primjerice, situacija u **1** gdje se proces (predikat) na sličan način odnosi na frizerku i na mušteriju jer mušterija određuje, a frizerka šiša, i u **2** gdje se proces podjednako, ali ne potpuno jednako, odnosi na dijete koje je bilo bolesno, i na majku koja ga je njegovala.

[1] *Oćemo kratko?*

[2] *Baš smo se namučili prošli tjedan.*

24 Termin se *transpozicija* u slavistici definira kao bilo koja upotreba nekoga oblika koja nije u skladu s njegovim osnovnim značenjem (Nicolova 1986: 57). Ovdje se pak transpozicijama nazivaju samo takve upotrebe lica pri kojima ono jasno ukazuje na diskursne uloge, ali je perspektiva iz koje se na njih ukazuje, iz određenih razloga pomaknuta u odnosu na uobičajenu.

1. Pridruživanje neadresanta

Adresant sudjeluje u procesu koji iskaz reprezentira, a neadresant je pri tom obično prisutan kao podrška, kao pasivni promatrač ili čak samo kao društvo. Pridruživanjem neadresanta adresant pokazuje da prisutnost neadresanta za njega ima određeno značenje.

[3] (Žena mužu (sin odsutan)): *Što ste vas dvojica radili? – Popravili smo ti bravu.*²⁵

U ovakvim se primjerima pridruživanje koncipira relativno konkretno. S tim bi u skladu u **3**, kad bi adresant i pridruženi neadresant bili majka i kći, pridjev radni bio u ženskom rodu.²⁶ U ostalim se podtipovima ove transpozicije pridruživanje koncipira apstraktnije. Tako bi u **4** rod pridjeva radnoga morao biti muški i kad bi riječ bila o profesorici kemije u ženskoj gimnaziji.

[4] (Nastavnik kemije pred razredom): *Dodali smo u otopinu nekoliko kapi fenolfaleina.*

Još je apstraktnije pridruživanje neadresanta tzv. *mi* skromnosti i osobito njegova podvrsta, autorsko *mi*. Najapstraktnije je lažno pridruživanje neadresanta kao u **5**. Naime, u **3** je neadresant jedno treće lice, a u **4** mnoštvo adresata, dok je u **5** adresant fiktivan, pa se ne može detaljnije odrediti.

[5] (Adresant sam sebi): *Fino: to smo konačno obavili.*

2. Pridruživanje adresanta

U procesu koji iskaz reprezentira, sudjeluje neadresant, a adresant može biti podrška, društvo ili samo osoba koja u situaciji koju iskaz reprezentira, nije prisutna, ali suosjeća s neadresantom, uživlja se u njegov položaj. Osim toga, pridruživanje adresanta može biti šaljivo/ironično.

[6] (Majka drugoj odrasloj osobi o djetetu): *Prošli tjedan smo imali temperaturu.*

U ovakvim je primjerima pridruživanje relativno konkretno, pa je moguća i upotreba ženskoga roda ako se imaju u vidu samo ženske osobe. Ostale su upotrebe apstraktnije, pa je u njima moguć samo muški rod.

[7] *Kako smo? Jesmo se naspavali?*

²⁵ Iako je mali sin samo ocu pravio društvo.

²⁶ Ipak, valja imati na umu da u razgovornom jeziku uz prvo i drugo lice množine koje se odnosi samo na ženske osobe, često dolazi muški rod i u osnovnoj upotrebi, pa je, prema tome, moguć i u transpozicijama.

U 6 se adresant pridružuje jednomu trećemu licu, a u 7 jednomu adresatu ili većem broju adresata.

II. Drugo lice

Drugo lice ima sljedeće četiri osnovne transpozicije: pridruživanje trećega lica, autodijalog, obraćanje odsutnomu i obraćanje fiktivnomu adresatu.

1. Pridruživanje trećega lica

Ova se transpozicija drugoga lica dosta razlikuje od ostalih, koje su međusobno slične, a srodna je konkretnomu pridruživanju neadresanta kao u 3. Značenjska se uloga adresata pripisuje i trećemu licu, koje ju zapravo nema. U ovoj transpoziciji dolazi samo drugo lice množine.

[8] (Žena mužu (misleći i na sina koji je ocu samo pravio društvo)): *Jeste mi popravili bravu?*

2. Autodijalog

Govornik se obraća sam sebi, pa je ujedno i govornik i adresat. Tako se upotrebljava (u pravilu) samo drugo lice jednine.

[9] (Osoba sama sebi): *E svaka ti čast! Ovog si se baš dobro sjetio.*

3. Obraćanje odsutnomu

Riječ je o upotrebi drugoga lica kad adresant »prijeti« ili »prigovara« odsutnoj osobi. Pri tom može i ne mora biti prisutan i pravi adresat iskaza.

[10] *I onda je rekao da je to njegovo: da on plaća porez. Ma koji porez ti plaćaš? Nisi nikad dao ni kune.*

Adresant iz 10 osobi označenoj sa *ti* nije zaista uputio prigovor (možda nikad s njom nije ni komunicirao), ali se uživljava u situaciju u kojoj bi joj taj prigovor mogao uputiti.

4. Obraćanje fiktivnomu adresatu (ekspresivno drugo lice)

Adresat kojemu se adresant »obraća« zapravo ne postoji. Detaljnije v. u pregledu transpozicija trećega lica (III. 1).

III. Treće lice

Treće se lice transponira iz nekoliko razloga. S tim se u skladu može izdvojiti nekoliko upotreba transponiranoga trećega lica, među kojima nema oštih granica. To su: (1) defokusiranje adresata, (2) cijepanje adresata, (3) prilagodba orijentacije, (4) imenovanje netrećih lica i (5) inkluzivno treće lice. Osobito su isprepletene

treća i četvrta transpozicija. Navedenih se pet transpozicija i njihovi podtipovi razlikuju po povezanosti s nominacijom. Dvije su posljednje transpozicije usko povezane s nominacijom, tj. s označavanjem netrećih lica imenicama. Prva transpozicija s nominacijom nije povezana, druga je povezana samo donekle, a treća je po sredini između druge i četvrte.

1. Defokusiranje adresata

U ovoj upotrebi transponiranoga trećega lica prevladava deiksa. Adresat se defokusira pomicanjem deiktičke orijentacije pri kojem umjesto pravoga adresata u drugom licu dolazi fiktivni adresat, a pravi adresat dolazi u trećem licu kao defokusirani adresat. Takva je upotreba uobičajena u slučajevima kad se adresant adresatu divi, čudi ili negoduje zbog nečega povezanoga s adresatom. Tako je u **11** adresat osoba koja dobro izgleda, u **12** Tomica, a u **13** osoba koja se izležava do podne.

[11] *O, vidi kako je zgodna!*

[12] *Vidi ti Tomicu: kako je narastao!*

[13] *Bože svašta: podne, a ona se još izležava.*

Za takve konstrukcije treba pretpostaviti razvoj iz formalno identičnih tipičnih konstrukcija čuđenja, ushita i negodovanja u kojima emociju ne izaziva adresat, nego treće lice. Ta se emocija može dijeliti s nekim adresatom, ali je netko može izraziti i sam za sebe (naglas ili u sebi). Adresat je u drugom licu u **11** i **12** fiktivan, a odgovara pravomu adresatu s kojim se emocija dijeli u tipičnim konstrukcijama čuđenja, ushita i negodovanja. Budući da su takve konstrukcije uvelike ekspresivne, one nisu osobito podložne formalnim promjenama, pa mogu ostati iste i kad nema posebnoga adresata s kojim bi se podijelila emocija, pa i onda kad je adresat osoba koja izaziva emociju. Kao što se vidi iz primjera, fiktivni adresat u drugom licu nije nužan element konstrukcije, a obično dolazi u izrazima kao *vīdi (ti)*, *pàzi (ti)*. Ovakvu je drugomu licu slično i drugo lice u psovkama-poštalicama kao *jebem ti, jebó te*. Obje se upotrebe drugoga lica mogu obuhvatiti nazivom *ekspresivno drugo lice*.

2. Cijepanje adresata

Postoje slučajevi u kojima adresant između ljudi kojima je poruka namijenjena, mora jedne svrstati u izravne (primarne) adresate, tj. u one kojima izravno upućuje poruku, a druge u treća lica, koja se također uzimaju u obzir kao slušači i funkcioniraju kao neizravni (sekundarni) adresati. Takav je primjer situacija u kojoj adresant manjemu društvu prepričava kako je jednoga člana toga društva nešto ranije promatrao kako smiješno spava. Priča je potencijalno zanimljiva i onomu tko je spavao, jer on nije mogao vidjeti kako je sam spavao, ali i ostalim članovima

društva, koji ga nisu vidjeli, ali adresant ne može istodobno kao adresate označiti i spavača i ostatak društva. Isto tako, ako netko stoji pred skupinom od nekoliko ljudi i svakomu pojedinomu članu te skupine daje zadatke, on to može učiniti na tri načina. On može zanemariti skupinu kao takvu i davati zadatke mijenjajući adresate u drugom licu kao u 14. Međutim, nalogodavac se može također usredotočiti na skupinu kao adresata, pri čem se pojedinci koncipiraju kao treća lica kao u 15. Treći je način da nalogodavac dio skupine koncipira kao važniji (adresat(i) u drugom licu), a dio kao manje važan (treća lica/treće lice kao neizravni adresat(i)) kao u 16.

[14] *Ti donesi krumpir, ti idi po drva, a ti pripremi potpalu.*

[15] *Ivan nek donese krumpir, Marko nek ide po drva, a Saša nek pripremi potpalu.*

[16] *Ti donesi krumpir, Marko nek ide po drva, a Saša nek pripremi potpalu.*

Treće je lice kao oznaka neizravnoga adresata na granici između osnovne upotrebe i transpozicije. Odnos je deiktičkih i nominacijskih elemenata pri ovoj upotrebi trećega lica podjednak kao i pri osnovnoj upotrebi. Nešto je drukčija upotreba trećega lica u značenju neizravnoga adresata u službenim prilikama kao u 17. U takvim je primjerima neizravnost adresata uvelike uvjetovana formulaičnošću stila.

[17] *Pozivam ministra Beroša da nas upozna s najnovijim podacima.*²⁷

Specifičan je i slučaj u kojem se autor djela namijenjena većem broju čitatelja obraća čitateljima u trećem licu.

[18] *Čitatelj/čitatelji je/su sigurno već shvatio/shvatili koji je moj stav o tom pitanju.*

Takvo je treće lice kao i kolebanje u broju uvelike uvjetovano specifičnošću komunikacije u opisanom slučaju. U ovom se posljednjem primjeru adresat u trećem licu može smatrati neizravnim, ali ne i sekundarnim.

3. Prilagodba orijentacije

Treće lice u značenju adresanta ili adresata dolazi kao svojevrsna prilagodba deiktičke orijentacije. Prema svrsi prilagodbe ova se transpozicija dijeli na četiri tipa: (a) zadržavanje fokusa empatije, (b) preslikavanje, (c) razgovor s mlađima i (d) defokusiranje adresanta. Među tipovima nema oštih granica.

(a) Zadržavanje fokusa empatije. Adresant 19 ili adresat 20 dolazi u trećem licu jer je on treće lice u odnosu na neki drugi entitet koji se spominje u iskazu

²⁷ Izvor: Stožer za borbu protiv korona virusa – konferencija za medije, prijenos (28. travnja 2020. u 14 sati – 4. program HRT-a: riječi ministra unutarnjih poslova Davora Božinovića).

ili bliskom kontekstu i funkcionira kao fokus empatije. Na taj se način izbjegava mijenjanje perspektive.

[19] *Da je sekŕva slŕžila nevŕste. I ũnda sŕnima bi reklâ da slŕži nevŕste i da nŕ njŕ tŕraju, a onŕ nŕsŕ vŕrovali. A onŕ se pŕpeli nâ grede: govŕri, âjte vi, dŕca, na tãvan i ũnda çete vŕiti kãko je mãteri iŕ njŕma.*²⁸

[20] *Tvoja majka svaŕta priãa o meni, a ne gleda kakva joj je kçi.*

U **20** je isti entitet jednom izraŕen drugim licem (*tvoja*), a drugi put trećim (*je kçi*). Transpozicija u **19** bi se mogla shvatiti i kao tip **c**.

(b) Preslikavanje. Ova je upotreba vrlo povezana s nominacijom. Osoba upotrebljava treće lice u znaãenju adresanta **21** i **22** ili adresata **23** jer preslikava neki tuđ ili vlastit nominacijski izraz. Preslikava ga radi vjernijega prenoŕenja **21** ili radi parodiranja **22** i **23**.

[21] *Trŕ-çetŕe dâni nŕsân moglâ nâ nogu. Govŕri mi Njŕmica da gljŕdo dŕ je Rãtka, govŕri, nŕmo Rãtke.*²⁹

[22] *Gdje je moja Ivanica? – Stiŕe Ivanica: evo me.*

[23] *Doŕla mu je mamica, pa sad moŕe izvoljevati.*

Primjer **23** moŕe se, ovisno o kontekstu, shvatiti i kao transpozicija 4. d.

(c) Razgovor s mladima i bliske pojave. Treće lice u znaãenju adresanta i adresata upotrebljava se u prvom redu u razgovoru sa sasvim malom djecom (v. i biljeŕku 6). Upotrebom se u znaãenju adresanta s jedne strane preuzima orijentacija djeteta, a s druge se strane adresant imenuje, tj. oznaãava imenicom, ÷ime se također primitivizira komunikacija. Pri upotrebi trećega lica u znaãenju adresata nema prilagodbe orijentacije, nego samo primitiviziranja imenovanjem, pa ta upotreba zapravo pripada pod 2.2.4. Oznaãavanje se adresanta trećim licem iz razgovora sa sasvim malom djecom moŕe proširiti i u razgovor sa starijom djecom, pa i u razgovor starijih s mladima općenito. Posljednja je pojava karakteristiãna primjerice za govore Banovine i Korduna (usp. **24** gdje starija ŕenska osoba razgovara s deãkom svoje unuke od oko trideset godina).

[24] *Je l vam zŕma? – Nije zŕma. Bãba imã mãjŕca nâ sebi i jŕŕ ÷vãj pŕsluk.*³⁰

²⁸ Kukljica (otok Ugljan) – srednjoãakavski govor.

²⁹ Kukljicki primjer. Adresant je Ratka. Govori o tom kako se jako udarila u nogu, pa nije mogla izlaziti iz kuće.

³⁰ Selo Brđani (Banovina). Prvi govornik je Zagrepãanin.

(d) **Defokusiranje adresanta.** Ova je pojava bliska upotrebi trećega lica u razgovoru s mladima. Prijelazni su primjeri kao **25**.

[25] *Jeste za kavu? – Neće: pio je.*³¹

Tipičan je primjer defokusiranja adresanta (**26**).

[26] *Tomislav Merčep nema veze s Pakračkom poljanom.*³²

Upotreba je trećega lica u takvim primjerima svakako uvjetovana imenovanjem, ali se takvom upotrebom ujedno postiže i dojam veće objektivnosti: adresant o sebi govori neutralno, tj. na jednak način kao i o nekom trećem licu. Ovamo pripada i autorsko treće lice u izrazima kao *autor ovih redaka smatra* i sl., koje autor teksta upotrebljava jer se drži svojevrsnoga bontona ili da bi povećao dojam objektivnosti (usp. i Jespersen 1924: 217).

4. Imenovanje netrećih lica

Nominacija je bitan razlog za upotrebu trećega lica i u nekim drugim transpozicijama, ali u ovoj je transpoziciji uvjetovanost trećega lica nominacijom najizraženija. Transpozicija ima sljedeće tipove: (a) identificiranje, (b) nominacija u dokumentima i službenim prilikama, (c) tituliranje, (d) deskripcija.

(a) **Identificiranje.** Osoba X je ili adresant koji se samoidentificira (**27**), ili adresat čiji se identitet provjerava (**28**).

[27] *Dobar dan. Krešimir pri telefonu.*

[28] (Početak telefonskoga razgovora): *Je li to Filip?*³³

U ovakvim primjerima se utvrđuje da je osoba koja obavlja neku radnju (razgovara preko telefona, vodi emisiju i sl.) XY. Drugim riječima, ne doznaje se ime osobe, nego njezin identitet pomoću imena, iako u stvarnosti to nekad može biti jedno te isto, a različita je samo koncepcija. Ovakva se upotreba trećega lica može činiti trivijalnom, ali u različitim se jezicima u ovakvim situacijama primjenjuju različite strategije. Tako u talijanskom pri predstavljanju na telefonu dolaze konstrukcije s glagolom *essere* 'biti' u prvom licu jednine kao u **29**, a u slovenskom je pri odjavi televizijske emisije moguća dvojaka konstrukcija: standardna s trećim licem jednine i supstandardna s prvim licem jednine.

31 Slične sam replike imao prilike čuti od starijega muškarca s Korduna kad ga je susjeda nudila kavom.

32 Iz Marković 2012: 354.

33 Subjekt je *to*, ali je lice u takvim konstrukcijama uvjetovano predikativom, usp. *to sam ja*.

[29] *Pronto. Sono Mario.*

[30] *Z vami je/sem bil Janez Suhadolnik.*

(b) Nominacija u dokumentima i službenim prilikama. Adresant ili adresat imenuje se na određen način radi neutralnosti i poštivanja stanovitih formula.

[31] *Potpisani/primatelj je dužan isplatiti navedenu svotu do kraja tekuće godine.*

[32] (Jedan od članova suda): *Sud se povlači na vijećanje.*

Primjer **31** s adresatom *primatelj* blizak je primjeru **17**, ali se u njem, ako je dopis upućen samo jednoj osobi, ne može pretpostaviti cijepanje adresata. Primjer **32** je specifičan po tom što u njem treće lice obuhvaća i neutralnu diskursnu ulogu, tj. ostale članove suda, pa je s tim u vezi blizak transpoziciji 5.

(c) Tituliranje. Treće lice u funkciji adresata uvjetuje imenica kao oznaka socijalne deikse.

[33] *Što gospodin želi?*

(d) Deskripcija. Treće lice u značenju adresanta (**34**) ili adresata (**35**) uvjetuje upotreba deskripcije umjesto deikse.

[34] (Otac sinu): *Kako to razgovaraš s ocem?*

[35] *Pozdravljam svoju najdražu profesoricu.*

5. Inkluzivno treće lice

Inkluzivno treće lice označava neutralnu diskursnu ulogu, ali uz nju uključuje govornika i/ili adresata/adresate. Tako Dalmatinac u razgovoru sa Slavoncem može upotrijebiti prvo i drugo lice množine kao u **36** ili treće lice množine kao u **37**.

[36] *Mi (Dalmatinci) jedemo više ribe od vas (Slavonaca).*

[37] *Dalmatinci jedu više ribe od Slavonaca.*

Inkluzivno je treće lice moguće i kao generička jednina. Tako je u **38** uz pretpostavku da je adresant i/ili adresat Slavonac.

[38] *Slavonac voli dobru hranu.*

Ova je transpozicija bliska osnovnim upotrebama jer je riječ o općim tvrdnjama koje se i ne moraju odnositi na adresante/adresate. U ovakvim primjerima u slovenskom uz imenicu u nominativu može doći glagol u prvom ili drugom licu množine, npr. *Slovenci se pritožujemo* 'mi Slovenci se žalimo'. To podsjeća na

slovensku supstandardnu varijantu iz 4. a, ali primjeri kao navedeni nisu supstandardni, nego su u slovenskom znatno češći od primjera s ličnom zamjenicom kao *mi Slovenci se pritožujemo*. Donekle slična konstrukcija postoji i u španjolskom. Takve se konstrukcije obično objašnjavaju kao apozicija s neizrečenim subjektom, tj. kao pro-drop.³⁴ Takvo objašnjenje, barem za slovenski, nije uvjerljivo. Naime, neizrečenoj ličnoj zamjenici u nominativu u slovenskom u pravilu odgovara nenaglašena zamjenica u većini drugih padeža, npr. *vse imam rad in vsi me imajo radi*. Međutim, u primjerima kao *nas Slovence imajo vsi radi* lična zamjenica mora biti naglašena, iako bi se upravo u primjerima s takvim redom riječi mogla očekivati nenaglašena zamjenica. Osim toga, u hrvatskom »ispuštane zamjenice« u tipičnim slučajevima vjerojatno nije ništa rjeđe nego u slovenskom, što upućuje na zaključak da u ovom specifičnom slučaju glagol uz imenicu dolazi u netrećem licu po sasvim drugom mehanizmu. Naime, lice se ovdje uz imenički subjekt – riječ će ipak biti o subjektu, a ne o apoziciji – određuje prema smislu, a ne prema formi. Znatno su drugačiji primjeri tipa *svak/nitko (ni) smo dobili plaću* tipični za dio naših govora.³⁵ U takvim je slučajevima u slovenskom kao i u hrvatskom standardnom jeziku uobičajen obrazac *nitko (od nas) nije dobio plaću*. Sintaktički status neodređene zamjenice u takvim primjerima nije sasvim jasan kao što pokazuju sljedeća dva primjera iz kukljičkoga govora.

[39] *Nisù me zvâli ñikor.*

[40] *Ñikoga nas ñi zvâla.*

Neodređene zamjenice u takvim primjerima, kao što je rečeno, nemaju ličnoga značenja, pa takve primjere ne treba povezivati s transpozicijama lica.

Ovdje nema mjesta za iscrpan pregled značenja lica, ali je samo po sebi razumljivo da se detaljniji gramatički opis ne može zadovoljiti samo nabranjem transpozicija, nego mora sadržavati i relativno detaljan opis uvjeta njihove upotrebe. Tako se na primjer prva replika u 41 može shvatiti ozbiljno, dok se druga replika može shvatiti samo šaljivo.

[41] *Kako smo? – Dobro, a kako smo mi?*

³⁴ V. Marković 2012: 349.

³⁵ Za kukljički govor, koji proučavam, imam veći broj spontanih potvrda, a slične sam primjere spontano čuo i od nekih Osječana s djelomično dalmatinskim korijenima. Konačno, unosci „nitko nismo“ i „svatko smo“ daju u tražilici Google veći broj relevantnih rezultata.

2.3 Lice i socijalna deiksa

Socijalnom se ili društvenom deiksom iskazuju društveni odnosi među ljudima.^{36,37} Ona se u jezicima izražava raznim leksičkim, tvorbenim i formalnim sredstvima i može vrlo varirati od govora do govora i od jezika do jezika.³⁸ Postoji nekoliko osnovnih pitanja na koja analiza socijalne deikse u nekom govoru ili jeziku treba odgovoriti u prvom redu. Riječ je o sljedećim pitanjima: kakvi se društveni odnosi izražavaju socijalnom deiksom; kakve su granice tih odnosa (tj. koje se kategorije suprotstavljaju) i na čemu se temelje; koliko je detaljna podjela (ljestvica) društvenih odnosa izraženih socijalnom deiksom; između kojih diskursnih uloga se oni izražavaju i koja se diskursna uloga pri tom markira; kako je usmjereno izražavanje socijalne deikse s obzirom na status unutar odnosa; i konačno, kojim se sve sredstvima izražavaju društveni odnosi. Socijalnom se deiksom najčešće izražavaju ravnopravnost i neravnopravnost te bliskost i distanca. Te se dvije kategorije u pravilu ne daju strogo razgraničiti. Ravnopravnost i bliskost su slabije markirane od neravnopravnosti i distance. U različitim se kulturama suprotstavljaju različite kategorije, a suprotstavljenost se temelji na razlikama kao što su dob, spol, rodbinski odnosi, društveni položaj, uvjeti komunikacije itd. U nekim kulturama postoji vrlo razrađen sustav izražavanja raznih stupnjeva distance ili neravnopravnosti, a u drugima ne. Socijalna se deiksa može izražavati između različitih diskursnih uloga: između adresanta i adresata, između adresanta i trećega lica i konačno, između adresata i trećega lica kao u 42.

[42] (Majka djetetu o svojoj prijateljici): *Doći će nam teta Marija.*

Adresant pri izražavanju socijalne deikse može označavati svoj status (u odnosu na adresate ili treća lica) kao u slučaju majestetičnoga *mi* ili može označavati status adresata i/ili trećih lica (u odnosu na sebe ili adresata), pri čem treća lica sudjeluju ili ne sudjeluju u komunikaciji kao slušatelji. Za označavanje je distance karakteristična primjena jednakih sredstava socijalne deikse s obje strane, a za označavanje neravnopravnosti primjena različitih sredstava ovisno o položaju jedne strane u odnosu na drugu. Pri označavanju neravnopravnosti status se određene diskursne uloge može markirati kao nadređen i kao podređen. Kao što je rečeno, socijalna se deiksa u jezicima označava raznolikim sredstvima, ali ovdje se ukratko obrađuje samo socijalna deiksa u hrvatskom jeziku čije je izražavanje povezano s kategorijom lica. Riječ je upravo o izražavanju socijalne deikse po-

36 Rjeđe među ljudima s jedne strane i nekim drugim bićima (životinje, bogovi) s druge.

37 Termin je *socijalna deiksa* početkom sedamdesetih godina prošloga stoljeća stvorio Charles Fillmore (Fillmore 1975: 295 sqq.). Do danas se pojam uspio relativno duboko ukorijeniti u lingvistici, usp. primjerice Levinson 1983: 63 i 89 sqq., Manning 2001 i Siewierska 2004: 214 sqq.

38 Usp. Siewierska 2004: 214 sqq. i Marković 2012: 352 sqq.

vezanu s kategorijom lica, a ne o izražavanju socijalne deikse pomoću kategorije lica, jer su za socijalnu deiksu koja se povezuje s licem, vrlo bitne kategorija broja i kategorija roda. Socijalna se deiksa može pretpostaviti i u nekim transpozicijama lica obrađenima u 2.2., ali je u takvim slučajevima u drugom planu ili sama socijalna deiksa (pridruživanje adresanta i adresata (tako i *mi* skromnosti)) ili lice (tituliranje – treće lice je uvjetovano upotrebom imenice). Budući da se označavanje bliskosti i ravnopravnosti pomoću lica u hrvatskom može smatrati nemarkiranim, u idućim se odjeljcima obrađuju samo upotrebe kojima se označava distanca i neravnopravnost.

U slučaju socijalne deikse povezane s licem u hrvatskom kao i u mnogim drugim europskim jezicima nema stupnjevanja distance/neravnopravnosti, a u neravnopravnom se odnosu markira samo diskursna uloga s nadređenim statusom. Distanca i neravnopravnost se u hrvatskom standardnom jeziku izražavaju pomoću prvoga lica množine (majestetično *mi*) i drugoga lica množine (*vi* iz poštovanja), a u dijalektima i pomoću trećega lica množine. Majestetično je *mi* u hrvatskom rubna i zastarjela pojava. Njime se izražava neravnopravnost, tj. zemaljski vladar ili visok crkveni dostojanstvenik sebe označava kao osobu nadređenu većini. *Vi* iz poštovanja je u hrvatskom sasvim uobičajena pojava. Njime se izražava i distanca i neravnopravnost: adresant adresata označava kao nadređenoga i/ili distanciranoga u odnosu na sebe. Ovdje nije mjesto za opisivanje upotrebe *Vi* iz poštovanja, ali svakako vrijedi spomenuti da se ta upotreba dosta razlikuje od govora do govora, da je određena mnogim faktorima i da zaslužuje detaljan opis. Treće lice množine iz poštovanja može biti adresatno i neadresatno, tj. označavati adresata, slično kao *vi* iz poštovanja, ili označavati treće lice (jednine). Sasvim ukratko o adresatnom trećem licu iz poštovanja u kajkavskom v. Lončarić 1996: 119. Slavensko se neadresatno treće lice množine iz poštovanja u Houtzagers 2018: 21 sq. dijeli na tri tipa: treće lice iz poštovanja koje se odnosi na neprisutne bliske osobe (starije rođake, svećenika i sl.),³⁹ treće lice iz poštovanja koje se odnosi na neprisutne osobe višega socijalnoga statusa i treće lice iz poštovanja koje se odnosi na prisutna treća lica. Takva je klasifikacija donekle problematična. Naime, logično bi bilo pretpostaviti da se neadresatno 3. l. mn. iz poštovanja koje se odnosi na neprisutne osobe uvijek može odnositi i na prisutne osobe. S druge strane, iz terenskih *mi* je istraživanja poznato da u nekim govorima postoji neadresatno 3. l. mn. iz poštovanja koje se može odnositi samo na prisutne. Prema tome, Houtzagersovo je neadresatno 3. l. mn. iz poštovanja koje se odnosi na neprisutne, vjerojatnije neadresatno 3. l. mn. iz poštovanja za koje je prisutnost/neprisutnost irelevantna. Tu bi pretpostavku valjalo provjeriti. Različitim su slavenskim jezicima i govorima svojstveni različiti tipovi ili kombinacije tipova trećega lica iz poštovanja. Među navedenim je

39 Odnos adresanta se opisuje kao prošireni odnos djece prema starijima. Takvo treće lice se ne upotrebljava ako je (horizontalna) distanca prevelika.

tipovima osobito zanimljivo neadresatno 3. l. mn. koje se odnosi samo na prisutne osobe. Naime, pri upotrebi se toga tipa neadresat uzima u obzir kao slušatelj, npr. o ocu se, dok je prisutan, govori u trećem licu množine, a kad je odsutan, o njem se govori u trećem licu jednine (za Kukljicu na Ugljanu usp. 46).

U lingvistici se, općenito gledano, ne posvećuje dovoljno pozornosti formalnim osobinama lica kao oznake socijalne deikse, iako one nisu sasvim trivijalne. Tako se 2. l. mn. iz poštovanja upotrebljava pri obraćanju jednoj osobi, dok se pri većem broju adresata u govorenom hrvatskom standardnom jeziku poštovanje ne može izraziti licem. Osim toga, za 2. je l. mn. iz poštovanja karakteristična specifična kongruencija. Kao prvo, ono ne kongruira u broju s imeničkim skupinama, tj. uza nj kao apozicija ili predikativ dolazi imenička skupina u jednini (43). Ta se osobitost može na prvi pogled činiti trivijalnom, ali iz šire perspektive nije tako.⁴⁰ Pridjevske pak riječi (uključujući i participe) koje kontrolira drugo lice množine iz poštovanja kao izrečeni ili neizrečeni gramatički subjekt, dolaze u nominativu množine muškoga roda bez obzira na spol toga subjekta, odnosno njegova referenta (44).⁴¹ Međutim, pridjevske riječi na koje se odnosi nesubjektno 2. l. mn. iz poštovanja, dolaze u jednini, a rod im se ravna prema spolu toga objekta, odnosno njegova referenta (45).

[43] *Vi ste dobar čovjek, a smatraju vas zločincem.*

[44] (Muškoj ili ženskoj osobi): *On kaže da ste tada bili pijani.*

[45] *On kaže da vas je vidio pijanog/pijanu.*

Takva je kongruencija karakteristična za hrvatski standardni jezik i velik dio supstandarda i organskih govora, dok u dijelu supstandarda i organskih govora i pridjevske riječi koje se odnose na subjektno 2. l. mn. iz poštovanja mogu dolaziti u jednini i ravnati se prema spolu referenta. Budući da se lice uglavnom promatra kao lice subjekta, specifičnost je kongruencije 2. l. mn. iz poštovanja u kosim padežima u nas uglavnom nezapažena. Tako se u Pišković 2011 temeljito opisuje kongruencija sa subjektivnim 2. l. mn. iz poštovanja, dok se o kongruenciji (točnije: o izostanku kongruencije) s nesubjektivnim 2. l. mn. iz poštovanja ne govori. Specifičnost je kongruencije s nesubjektivnim 2. l. mn. iz poštovanja u nas zapazila Snježana Kordić (2002: 37 sqq.), a donekle odgovarajući fenomen u ruskom opisali su Buligina i Šmeljov (Bulygina – Šmeljev 1997: 330 sq.).

I majestetičnim se *mi*, slično kao i drugim licem množine iz poštovanja, može označavati samo jedna osoba. S majestetičnim *mi* pridjevske riječi dolaze u muškom rodu množine bez obzira na spol referenta, ali i bez obzira na to je li majestetično *mi* gramatički subjekt ili ne.

40 Za predikatnu imenicu u množini uz dijalektalno rusko 1. l. mn. koje označava jednu osobu v. Bulygina – Šmeljev 1997: 330.

41 Detaljnije o kongruenciji sa subjektivnim 2. l. mn. iz poštovanja v. Pišković 2011: 251 sqq.

Treće je lice množine iz poštovanja u našim dijalektima uvelike neistraženo, a pri njegovu bi istraživanju trebalo voditi računa o više formalnih osobina. Kao prvo, budući da je riječ o formalno trećem licu, valja obratiti pozornost na odnos imenica, zamjenica i glagolskih nastavaka. U nekim bi slučajevima treće lice iz poštovanja, kako se čini, moglo biti uvelike uvjetovano upotrebom imenica, ali za to nemam potvrdu. U nekim slučajevima u 3. l. mn. iz poštovanja podjednako dolaze i imenice (u jednini u kombinaciji s glagolom u množini) i zamjenice/nastavci. Takvo je, primjerice, neadresatno 3. l. mn. iz poštovanja u nekim gradišćanskim govorima (usp. Houtzagers 2018: 7). I konačno, u nekim slučajevima upotreba imenica onemogućava upotrebu 3. l. mn. iz poštovanja u rečenici. Tako je, primjerice u govoru Kukljice (usp. (46) i (47), gdje se govori o prisutnom ocu).

[46] *Došli su málo kò mene bìti.*

[47] *Tâc mi je dôšo, po san sâ iš njîn.*

Upotreba se glagolskih nastavaka i ličnih zamjenica obično podudara, ali u Houtzagers 2018: 19 navodi se dijalektalni ruski primjer trećega lica iz poštovanja s ličnom zamjenicom u jednini i glagolom u množini.

[48] *Вот он призывает маму.*
»Evo on zovu mamu.«

Osim o odnosu imenica, zamjenica i glagolskih nastavaka treba voditi računa i o tom može li se 3. l. mn. iz poštovanja upotrebljavati za veći broj osoba. To će biti moguće u slučaju adresatnoga 3. l. mn. iz poštovanja. Konačno, valjalo bi detaljno ispitati kongruenciju sa subjektivnim i nesubjektivnim 3. l. mn. iz poštovanja, koja bi se mogla dosta razlikovati od govora do govora.

3 ZAMAGLJUJUĆE UPOTREBE LICA

3.1 Općenito

Osim kao oznaka diskursnih uloga lice može funkcionirati i kao oznaka više ili manje nepreciziranih ljudskih entiteta. S terminom nepreciziranost ravnopravno se može upotrebljavati i termin zamagljenost. Kad se govori da je zamagljen ljudski entitet označen licem, naravno, ne misli se na riječi čije leksičko značenje ukazuje ili može ukazivati na zamagljenost (neke imenice i neodređene zamjenice), i izraze slična značenja te anafore tih riječi i izraza, nego samo na zamagljenost na koju ukazuju primarne oznake lica (ponajprije lični nastavci i lične zamjenice) u sprezi s konsituacijom (tj. kontekstom i situacijom) u kojoj je lice upotrijebljeno. I zamagljeni su entiteti referenti, iako obično nisu jasno određeni ni s obzirom na referenciju ni s obzirom na diskursnu ulogu. Zato je pri raspravi o zamagljujućim

upotrebama lica koristan pojam *referent lica*, koji je svojevrstan ekvivalent diskursnoj ulozi lica kao oznake diskursnih uloga. Referent je lica osoba ili skupina osoba koju govornik ponajprije ima u vidu upotrebljavajući zamagljujuće lice, ili točnije: onaj komu govornik ponajprije dodjeljuje značenjsku ulogu koju u iskazu ima zamagljujuće lice. Dva su osnovna tipa nepreciziranosti: općenitost i neodređenost.

Pri upotrebi lica koju zovemo općom, svojstva onoga što lice označava, mogu znatno varirati od slučaja do slučaja. Najbitnije su varijacije s obzirom na opseg skupine i diskursnu ulogu. Moglo bi se reći da lice u općoj upotrebi označava sve osobe koje mogu doći u obzir u zadanoj konsituaciji, a ne samo neke od njih, ali pri tom ne funkcionira ni kao precizna deiksa ni kao precizna anafora. Ako lice s obzirom na svoju osnovnu funkciju i situaciju nedvosmisleno ukazuje upravo na određene prisutne osobe ili u skladu s pravilima anafore zastupa neku ranije relativno jasno određenu osobu ili skupinu osoba, onda je posrijedi upotreba lica kao oznake diskursnih uloga, tj. deiktičko-anaforička upotreba, a ne zamagljujuća upotreba. Između jedne i druge upotrebe, naravno, nema oštre granice. Skup ljudi označen opće upotrijebljenim licem u pravilu nije precizno određen, ali se pretpostavlja da obuhvaća sve one koji se uklapaju u konsituaciju u kojoj je lice upotrijebljeno. To mogu biti svi ljudi koji su ikad živjeli i koji će ikad živjeti, tj. cijeli ljudski rod, ali i skup ljudi ograničen raznim parametrima – vremenom, prostorom i drugim elementima koje nameće konsituacija – pa se tako lice u općoj upotrebi može, primjerice, odnositi i na samo jednu obitelj u nekom relativno kratkom vremenskom rasponu. Štoviše, postoje slučajevi u kojima se lice u općoj upotrebi zapravo odnosi samo na govornika u nekom konkretnom slučaju, iako on taj slučaj predstavlja kao situaciju u kojoj bi se mogli naći ili su se možda nalazili i drugi. Što se tiče diskursnih uloga, sigurno je da se pri jednim općim upotrebama lica ima u vidu i govornik (u nekima se ima u vidu ponajprije govornik), dok je u drugima govornik svakako isključen. Ako je isključen govornik, u pravilu je isključen i adresat, pa ostaju samo treća lica. Ipak, samo opće upotrijebljeno lice, kao što je rečeno, u osnovi ne ukazuje izravno na diskursnu ulogu, već se ona u velikoj mjeri iščitava iz konteksta. Za opću su upotrebu lica karakteristični procesi koji se odvijaju u vremenu koje se također može smatrati u većoj ili manjoj mjeri općim (ponavljanje ili trajanje u dužem vremenskom odsječku), ali moguće su i kraće jednokratne situacije. Opće se upotrijebljeno lice u pravilu može parafrazirati sa *ljudi, čovjek, svi, većina*.

O neodređenosti je upotrebi lica riječ kad lice kao takvo u sprezi s konsituacijom označava bilo nepoznatu osobu ili osobe, bilo osobu ili osobe koje iz određenih razloga nije zgodno ili potrebno imenovati: zato što bi imenovanje bilo komplicirano, zato što su nebitne, zato što se iz konteksta podrazumijeva koja kategorija osoba bi mogla biti posrijedi, i sl. U slučaju neodređene upotrebe lica

nije riječ, kao u slučaju opće upotrebe, o svim osobama koje bi se mogle uklopiti u zadanu konsituaciju, nego najvjerojatnije samo o nekima, iako u nekim slučajevima postoji mogućnost da u nekom iskazu značenjska uloga u kojoj je ljudski entitet zastupljen neodređenim licem, vrijedi za sve osobe koje bi se mogle uklopiti u zadanu konsituaciju. Ipak, ako bi se to moglo smatrati sigurnim, onda ne bi bila riječ o neodređenoj upotrebi lica. U slučaju neodređene upotrebe lica broj osoba koje se imaju u vidu, ili nije poznat ili je nebitan. To može biti i jedna osoba i više njih, ali je uglavnom riječ o relativno malenu broju osoba. Pri neodređenoj se upotrebi lica u pravilu imaju u vidu samo treća lica. Osoba o kojoj se govori u neodređenom licu, u izvanjezičnoj stvarnosti teoretski može biti i adresat ako to govorniku nije poznato, ali je ta činjenica za jezik od sporedne važnosti. Nije sasvim jasno treba li postulirati i neodređenu upotrebu lica koja nedvosmisleno uključuje i govornika, ali to se ovdje ne čini.⁴² Za neodređenu su upotrebu lica jednokratni epizodični procesi karakterističniji nego procesi koji se ponavljaju ili traju u dužem vremenskom odsječku. Neodređeno se upotrijebljeno lice može parafrazirati sa *netko, stanovita osoba / stanovite osobe, nadležna institucija, za to zadužene osobe* i sl.

Termini su *oznaka nepreciziranih/zamagljenih ljudskih entiteta, zamagljujuće upotrebe lica* i sl. moji. Termina koji bi zamagljujuće upotrebe lica objedinjavao upravo onako kako se to ovdje čini, u literaturi, koliko mi je poznato, nema. Terminu su *zamagljujuće upotrebe lica* donekle bliski sljedeći termini iz literature: *konstrukcije proizvoljne interpretacije* (usp. primjerice Cabredo-Hofherr 2003, Malamud 2013 i Bunčić 2018), *bezlična upotreba zamjenica za ljudsko* (van der Auwera – Gast – Vanderbiesen 2012) i referencijska bezličnost (Creissels 2019: 5). Konceptija je proizvoljne interpretacije, koja se odnosi ponajprije na zamagljujuće treće lice množine, problematična jer se proizvoljna interpretacija definira kao odsutnost antecedenta. Naime, antecedenta nema ni pri uobičajenoj deiktičkoj upotrebi lica.⁴³ Osim toga, referent zamagljujućega lica nije uvijek proizvoljna osoba. Termin pak *bezličnost* nije zgodan jer se obično odnosi ili na subjekt ili na aktora, a zamagljujuće lice, kao što će se vidjeti, u pravilu može imati razne sintaktičke i semantičke uloge. Osim toga, među bezlične zamjenice za ljudsko ubrajaju se i zamjenice poput njemačkoga *man*, pa čak i tipične neodređene zamjenice poput njemačkoga *jemand*, dok se termin *zamagljenost* odnosi isključivo na specifične upotrebe lica. Zamagljujuće upotrebe lica u hrvatskom, kao sredstvo kojim se označavaju neodređene osobe ili osobe više ili manje općenito, nadopunjuju se i u određenoj mjeri konkuriraju s drugim sredstvima slične funkcije: ponajprije

42 Takva bi se »neodređenost« mogla postulirati, primjerice, za ruski, ali u hrvatskom svakako nema potrebe za tim.

43 Pretpostavljam da su lingvisti koji upotrebljavaju termin *proizvoljna interpretacija*, toga svjesni, ali prešutno ili konvencijom tu činjenicu zanemaruju.

pasivima, neodređenim zamjenicama i imenicama kao *čovjek*,⁴⁴ *čeljade*. Međusoban bi odnos tih kategorija tek trebalo istražiti.

Zamagljenost se ljudskih entiteta u hrvatskom standardnom jeziku u osnovi može izraziti svim licima u oba broja osim trećega lica jednine, ali se većinom izražava drugim licem jednine, te prvim i trećim licem množine, dok se ostalim licima izražava više ili manje rubno. U supstandardnom/dijalektalnom hrvatskom moglo bi se možda govoriti i o zamagljujućem trećem licu jednine. Drugim se licem jednine i prvim licem množine izražava općenitost, a trećim licem množine općenitost i neodređenost. Slijedi kratak pregled zamagljujuće upotrebe lica u hrvatskom jeziku. Za detaljniji bi pregled valjalo provesti zasebno opsežnije istraživanje.

3.2. Opće drugo lice

Opće je drugo lice vjerojatno najčešće zamagljujuće lice u hrvatskom jeziku. Ono u rečenici može imati bilo koju sintaktičku, odnosno semantičku ulogu koju može imati i adresatno drugo lice, a nipošto nije ograničeno samo na ulogu subjekta, odnosno aktora. Štoviše, opće drugo lice može doći i kao pokazna (lična) posvojna zamjenica. U ruskom je nesubjektne upotrebe općega drugoga lica uočio Jurij Pavlovič Knjazev (Knjazev 2014: 326). Kad je subjekt, hrvatsko se opće drugo lice može i ne mora izreći ličnom zamjenicom. Isto tako, u slučajevima u kojima postoje i naglašeni i enklitički oblici ličnih zamjenica (genitiv, dativ, akuzativ), opće drugo lice može biti zastupljeno bilo naglašenom bilo nenaglašenom ličnom zamjenicom.

[49] *Znaš kako to ide: misliš da je sve lako u životu kad se tebe ne tiče. A kad se tebe tiče, onda malo drukčije razmišljaš.*

[50] *Nikad ne znaš što te čeka u životu.*

[51] *Tako to biva: mučiš se, radiš, a onda drugi troše tvoj novac. Ti radiš, a drugi uživaju: nema smisla.*

[52] *Ma ne možeš ti takvim ljudima ništa objasniti.*

Opće drugo lice u hrvatskom dolazi s raznim finitnim glagolskim oblicima.

[53] *Godinama se mučiš i onda ti poplava uništi sve što si stekao. Radio ili ne radio, isto ti je.*

[54] *Takav je on: pričaj ti njemu koliko hoćeš, ali mu ništa nećeš dokazati.*

Zamagljujuća se upotreba drugoga lica nije razvila slučajno. Naime, opće drugo lice nerijetko služi da bi se adresat »postavio na mjesto«, tj. uživio u situaciju, referenta lica. Referent je pak općega drugoga lica nerijetko govornik. U tom smislu upotreba općega drugoga lica može biti donekle paradoksalna: situacija koja se

44 O imenici *čovjek* u zamagljujućoj funkciji v. Kordić 2002: 49 sqq.

tiče govornika poopćava se i ujedno se prikazuje kao da se tiče upravo adresata. Naravno, situacija se ne mora ticati govornika, iako je to moguće, a i funkcija senzibiliziranja adresata može jednostavno izbljedjeti i svesti se na »obično« poopćavanje. Ipak, među općim i adresatnim drugim licem postoji određena semantička povezanost.

Bez obzira na tu povezanost opće se i adresatno drugo lice mogu u određenoj mjeri formalno razlikovati. Riječ je o razlikovanju po kriteriju koji bi se mogao nazvati *osjetljivost na adresata*⁴⁵ i *referenta lica*. Adresatno je drugo lice osjetljivo na broj adresata⁴⁶ i eventualnih pratećih trećih lica (tj. ima jedninu i množinu), na spol (razlike u rodu) te na društveni odnos prema adresatu (socijalna deiksa). Opće je pak drugo lice u nekim govorima neosjetljivo ili gotovo neosjetljivo na adresata i referenta lica, dok u drugim govorima, u kojima su granice među adresatnim i općim drugim licem donekle nejasne, postoji veća ili manja osjetljivost na adresata i referenta.

Dobar je primjer neosjetljivosti na adresata i referenta lica govor Kukljice na otoku Ugljanu. U Kukljici opće drugo lice dolazi u jedнинi bez obzira na broj adresata, a referent lica općenito ne utječe na broj. U množini ono može doći samo pri nužnoj kvantifikaciji kao u 55. Množina je pri nužnoj kvantifikaciji nužna, i nema veze s osjetljivošću na adresata i referenta. Isto tako, s kukljičkim općim drugim licem kongruira gotovo samo muški rod bez obzira na spol adresata ili referenta lica (56), a iznimke su sasvim rijetke. I konačno, općim se drugim licem u kukljičkom govoru ne može izraziti socijalna deiksa u odnosu na adresata, a u odnosu na referenta se socijalna deiksa općenito ne izražava. Može se pretpostaviti da se osjetljivost na referenta može očitovati samo u rodu. Međutim, valjalo bi istražiti kako se opće drugo lice ponaša u raznim govorima kad su adresat i referent lica različita spola.

[55] *Jâ znân, mi smo njêmu nosîli – svâki kî je trîsje imâ – dâset lîtor vînâ ka bi istoçî; a ûn bi tîbi dâ sardê slânih i kolâčov kolîko vas je u kûçi.*

[56] *Jesu u Zâdru sâ bêbe is mâterama ili su pòsebno? – Jâ mislin da jê. [...] Jer prîje ni bilo, prîje su nosîli svâki trî ûre na pîrsi, a ka bi rodî, ûnda ne bî dvajščetêre ûre.*⁴⁷

Zanimljiv je idući primjer iz Kukljice u kojem na opće drugo lice kao subjekt nezavisnoga infinitiva formalno ukazuje isključivo muški rod pridjeva *mòkar*.

[57] *Bòga mi nâ vo vrîme, jâ nè znon. Trî ûre stâti mòkar ûnde...*⁴⁸

45 Pri tom se pod nazivom *adresat* imaju u vidu i eventualna prateća treća lica jer, kao što znamo, drugo lice množine može obuhvaćati i entitete u neutralnoj diskursnoj ulozi.

46 U slučaju lica kao oznake diskursne uloge, referent je lica nositelj diskursne uloge, pa zato u vezi s diskursnim licem u pravilu nema smisla govoriti zasebno o referentu lica.

47 Govore dvije ženske osobe. Prema tome, i adresat je, a i tema (rodilja/rodilje), ženskoga spola.

48 Ženska osoba zaključuje da neće stavljati trajnu ondulaciju jer je hladno.

Primjer je veće osjetljivosti općega drugoga lica na adresata i vjerojatno na referenta osječki govor. U osječkom govoru množina općega drugoga lica pri većem broju adresata svakako nije nužna, a je li moguća pod utjecajem broja adresata, valjalo bi istražiti. Međutim, pri razgovoru ženskih osoba u kontekstima poput 58 uobičajen je ženski rod, a muški se rod doima pomalo apsurdno. Ipak, točan bi odnos dvaju rodova tek trebalo utvrditi. Doduše, poznata mi je osoba koja je, radeći kao profesorica u jednoj osječkoj gimnaziji krajem devedesetih godina, u razgovoru s razredom uz opće drugo lice upotrebljavala isključivo ženski rod, što je također ostavljalo pomalo neobičan dojam. Moglo bi se pretpostaviti da u nekim gradskim govorima postoji određena sloboda u kongruenciji s općim drugim licem jednine. U osječkom je govoru u općem drugom licu moguća i socijalna deiksa, tj. množina iz poštovanja ako se govori s adresatom kojemu se obraća sa *vi* (59). Valjalo bi ipak istražiti je li takva upotreba dosljedna ili je nekako ograničena. Standardne gramatike ne opisuju i ne propisuju upravo obrađene parametre.

[58] *Prīje nije bāš bilo zgōdno ak si ōstala trūdna, a nisi ūdana.*

[59] *Ja nē znam ōpče kākō vī svī u zgrādi dōzvolite tē mačkētine i i i i i... Fūj! – Rēkla sam jā tō stō pūtā, ali... – Pa fūj. Pa sāmō kad ūđete u zgrādu, ōsjeti se tāj smrād.*

Opće se drugo lice množine (nije sasvim sigurno je li množina povezana s brojem adresata ili sa socijalnom deiksom ili i s jednim i s drugim) često susreće i u pisanom jeziku (60). Može se pretpostaviti da se opće drugo lice u nekim takvim slučajevima upotrebljava pod utjecajem engleskoga.

[60] *Kad ljudima uskratite istinu, prava objašnjenja i transparentne odgovore, oni će potražiti alternativna rješenja i otvorit ćete vrata teorijama zavjere.*⁴⁹

U razgovornom je jeziku opće drugo lice u pravilu u jednini, a u množini je obično pri socijalnoj deiksi (u govorima u kojima je takva socijalna deiksa moguća) ili pri nužnoj kvantifikaciji. Ipak, postoji i nešto drugačije opće drugo lice množine, o kojem v. 3.5.

3.3. Opće prvo lice množine

U slučaju je prvoga lica množine zamagljujuća funkcija od deiktičko-anaforičke razgraničena slabije nego u slučaju drugoga lica jednine i trećega lica množine. Situacija je takva s jedne strane zato što i prvo lice množine koje možemo smatrati općim, u pravilu uključuje govornika koji se ne razlikuje osobito od govornika pri deiktičko-anaforičkoj upotrebi prvoga lica množine. Tako se u poslovicama 61-64 prvo lice množine odnosi na ljude općenito⁵⁰, a svakako barem djelomično i na au-

49 Izvor: <https://www.monitor.hr/zasto-tako-rado-vjerujemo-teorijama-zavjera>.

50 To nipošto ne znači da se odnosi na sve ljude (usp. 63).

tore poslovice. S druge strane, autor primjera 65 možda uopće ne vjeruje teorijama zavjere. Kao što pokazuju primjeri 62-64, i opće prvo lice množine može imati razne sintaktičke i semantičke uloge, a nipošto nije ograničeno samo na subjekt.

[61] *Zdravlje ne cijenimo dok se ne razbolimo.*⁵¹

[62] *Crjepovi koji nas štite od kiše izrađeni su za lijepa vremena.*

[63] *Kad nam se sreća smiješi, sretnemo prijatelje; kad nam okrene leđa, sretnemo lijepu ženu.*

[64] *Nekad ni sami ne znamo što je za nas dobro.*

[65] *Zašto tako rado vjerujemo teorijama zavjera?*⁵²

Od »sveopćega« je prvoga lica množine kao u prethodnim primjerima deiktičko-anaforičkomu prvomu licu množine još bliže nešto konkretnije prvo lice množine, koje bi se također moglo smatrati općim. Ipak, koliko-toliko točne granice općega prvoga lica množine u hrvatskom tek bi trebalo utvrditi. Takvo konkretnije 1. l. mn. za razliku od »sveopćega« može biti i kontrastivno, pa se može izricati i nominativnim *mi* odnosno naglašenim zamjenicama u dativu i akuzativu/genitivu.

[66] *Mi smo nekad puno više radili nego što se radi danas.*

»Sveopće« 1. l. mn. uvijek kongruira s muškim rodом. U slučaju bi konkretnijih upotreba situaciju valjalo istražiti. U supstandardu i dijalektima će situacija biti osobito složena jer barem u dijelu hrvatskih govora uz 1. l. mn. koje se odnosi isključivo na ženske osobe može doći pridjevska riječ u muškom rodu, npr. ženska osoba o sebi i prijateljici govori *svašta smo kupili* (Osijek). Upotreba roda uz sva lica u množini u raznim govorima općenito zahtijeva detaljnije istraživanje.

3.4. Zamagljujeće treće lice množine

Budući da u hrvatskom standardnom jeziku nema zamagljujućega trećega lica jednine, ovdje o zamagljujućem trećem licu množine govorim skraćeno kao o zamagljujućem trećem licu. Zamagljujeće treće lice pokriva dosta širok spektar konstrukcija s nepreciziranim subjektom, a izražavanje se nepreciziranoga subjekta može smatrati njegovom osnovnom funkcijom. Zato ono epitet »zamagljujeće« zaslužuje više od ostalih lica u zamagljujućoj funkciji. Subjekt u zamagljujućem trećem licu moguće je podijeliti na tri osnovna semantička tipa: neodređen (netko (67)), poluneodređen (neka ustanova i sl., odnosno neki od članova te ustanove (68)) i opći (više ili manje svi koji dolaze u obzir u određenoj konsituaciji: sugrađani, ljudi kao takvi (69)). Ta tri tipa pokrivaju većinu upotreba, ali, naravno, nađe se i poneki primjer koji se teško uklapa u navedenu podjelu.

51 Izvor primjera 61-64: <https://sites.google.com/site/rajickibistrici/zabavni-kutak/kineske-poslovice>.

52 Izvor: <https://www.monitor.hr/zasto-tako-rado-vjerujemo-teorijama-zavjera>.

[67] *U ratu su mi ubili brata.*

[68] *Pravio je nered, pa su ga priveli.*

[69] *Istina je da je to rutinska operacija, ali od rutinskih operacija obično i umiru.*

Tri su semantička tipa međusobno vrlo blisko povezana. Štoviše, moglo bi se reći da je riječ o jednom značenju koje se različito interpretira ovisno o konsituaciji. S tim u vezi sve upotrebe zamagljujućega trećega lica dijele mnoge zajedničke osobine. Kao što su opće drugo lice jednine i opće prvo lice množine semantički povezani s istim oblicima u deiktičko-anaforičkoj upotrebi, tako je i zamagljujuće treće lice množine semantički povezano s deiktičko-anaforičkim trećim licem množine. Veza postoji ponajprije s deiktičkom komponentom trećega lica. S tim se u vezi subjekt u zamagljujućem trećem licu koncipira kao skupina (ili pojedinac) koja ne uključuje govornika i adresata. Naravno, u slučaju poneke više ili manje opće tvrdnje ono što vrijedi za subjekt u zamagljujućem trećem licu može na podjednak način vrijediti i za govornika (a tako i za adresata), ali govornik to pri upotrebi zamagljujućega trećega lica nema na umu. S druge strane, u hrvatskom je nemoguća upotreba zamagljujućega trećega lica s pomakom empatije koja označava upravo govornika kao u ruskom.⁵³ Ni broj u slučaju zamagljujućega trećega lica nije sasvim beznačajan. Tako se zamagljujuće treće lice u hrvatskom upotrebljava kad je sigurno riječ o više osoba ili kad se ne zna je li riječ o jednoj osobi ili o više njih. Međutim, ako je sasvim vjerojatno riječ o jednoj osobi, zamagljujuće je treće lice u hrvatskom, za razliku od ruskoga, u pravilu nemoguće.⁵⁴ Iznimka je od toga pravila slučaj kad je govorniku poznato da je subjekt jedna osoba i koja je to osoba, ali on svjesno situaciju izlaže tako kao da je identitet subjekta nepoznat. Tako netko može reći *ubili su mi brata* da ne ulazi u pojedinosti, iako, recimo, zna da mu je brata ubio susjed.

Rečeno je da zamagljujuće treće lice označava nepreciziran subjekt. Riječ je o ljudskim entitetima, koji bi, kad bi bili izrečeni, funkcionirali kao subjekt u nominativu. Naime, subjektno se zamagljujuće treće lice, barem u hrvatskom standardnom jeziku, ne izriče zamjenicom, nego je zastupljeno samo glagolskim nastavkom. Pitanje je je li moguće zamagljujuće treće lice u nekom drugom padežu osim nominativa. Za odgovarajuće se treće lice u ruskom, koje je vjerojatno najbolje proučeno, u osnovi pretpostavlja samo funkcija nominativnoga subjekta, iako se u literaturi⁵⁵ navodi i jedan primjer u kojem je moguće pretpostaviti takvo treće lice množine u dativu zastupljeno nulom. U hrvatskom bi se možda isto moglo govoriti o nuli kao nesubjektnom zamagljujućem trećem licu u primjerima poput **70** (usp.

53 Primjeri kao *кому говорят?* u značenju *kome (ja) govorim?*, usp. Bulygina – Šmel'ev 1997: 341.

54 Tako u hrvatskom nije moguće treće lice množine u rečenicama kao rus. *стучат в дверь*, nego će se reći *netko kuca (na vrata)*.

55 Золотова, Онипенко, Сидорова 2004: 115 sq.

sa **71**, gdje je riječ o trećem licu kao oznaci diskursne uloge, pa je neizravan objekt izražen zamjenicom).

[70] *Ako me budu tražili, reci da me nema.*

[71] *Ako me budu tražili Ivan i Marija, reci im da me nema.*

Ipak, pitanje je treba li u primjerima poput **70** pretpostavljati nulu ili uopće ne treba pretpostavljati neizravan objekt slično kao što uz *jedem* ne pretpostavljamo nulti izravan objekt, iako subjekt svakako jede nešto. Međutim, zamagljujućim se trećim licem koje nije gramatički subjekt, može smatrati nenaglašena (rjeđe naglašena) lična zamjenica u dijelnom genitivu kad označava više ili manje općenito ljude. Riječ je o dijelnom genitivu koji može stajati uz oznaku količine koja dolazi u raznim sintaktičkim funkcijama, te biti samostalan i pri tom odgovarati subjektu ili objektu.

[72] *Malo ih je poput nje.*

[73] *Znam ja više njih koji se boje zubara.*

[74] *Ima ih koji kažu da to ime nešto znači (a ima ih i koji kažu da to ime ništa ne znači).⁵⁶*

Sa zamagljujućim trećim licem kongruira muški rod pridjevskih riječi (usp. **67** i **70**). Nije jasno jesu li mogući uvjeti u kojima bi sa subjektivnim zamagljujućim trećim licem dolazio ženski rod. To je vjerojatno ipak moguće u nekim slučajevima u kojima konsituacija potpuno ili gotovo potpuno isključuje mogućnost pretpostavke muškaraca kao subjekta. Međutim, na dijelni se genitiv zamagljujućega trećega lica može nadovezati odnosna zamjenica u ženskom rodu kao u **75**, a slično vrijedi i za dijelni genitiv općega 1. l. mn. (**76**).

[75] *Ima ih koje lako podnose⁵⁷ porod.*

[76] *Ima nas koje lako podnosimo porod.*

Unatoč opisanoj specifičnosti takve dijelne genitive vjerojatno ipak ne treba izdvajati iz općega 1. l. mn. i zamagljujućega 3. l. kao kategorijā. Zanimljiv je i odnos dijelnih genitiva dvaju spomenutih lica u šaljivom primjeru **77**. Naime, dva se različita opća lica, bez obzira na to što imaju određene veze s licem kao oznakom diskursnih uloga, izvan ludičke funkcije jezika u pravilu međusobno ne kontrastiraju s obzirom na diskursne uloge⁵⁸ upravo zato što su to opća

⁵⁶ Primjer iz Kordić 1995: 68.

⁵⁷ Treće je lice glagola ovdje već anaforičko.

⁵⁸ Donekle je iznimno polukonkretno 1. l. mn., ali ni u slučaju takve upotrebe nije moguće kontrastiranje koje polazi upravo od diskursnih uloga, a ne od nečega drugoga. Naime, u primjerima poput *mi smo nekad radili tako i tako, a danas rade tako i tako*, kontrast polazi od generacijske i vremenske razlike, a razlika u diskursnim ulogama je sporedna. Diskursne se uloge kao takve ne kontrastiraju ni u **80**. U **80** se jednostavno cijepa opći entitet, ali prvo i drugo lice ne označavaju diskursne uloge.

lica.⁵⁹ Međutim, pri igri jezikom svojevrsno je kontrastiranje moguće. Ipak, u primjeru nije riječ o pravom kontrastiranju jer su zamjenice nenaglašene.

[77] *Imā nas dōbrīh, a imā ih i lōšīh.*⁶⁰

Kao što se vidi iz primjera **68-70**, zamagljujuće treće lice množine dolazi uz razne glagolske oblike.

3.5. Rubna zamagljujuća lica

Rijetko u zamagljujućoj funkciji dolazi prvo lice jednine. Postoje dvije upotrebe zamagljujućega prvoga lica: primarna i sekundarna. U primarnoj upotrebi (**78** i **79**) referent je lica bilo koji pojedinac, a tipična je upotreba u iskazima u kojima se opisuju hipotetičke situacije. Sekundarna upotreba dolazi kao rezultat cijepanja općega ljudskoga entiteta (**80**). U obje upotrebe zamagljujuće prvo lice može imati razne sintaktičke, odnosno semantičke uloge.

[78] *Zamisli da odem ja, docent, do direktora – kad kažem ja, ne mislim na sebe, nego na bilo koga, to možeš biti i ti i docent Marić – i iz protesta dam otkaz.*⁶¹

[79] *Ako se od mene traži da nešto potpišem, onda se očekuje da mi se i razjasni što potpisujem.*

[80] *Vôde mo se dīgli u trī ūre. – U trī ūre? – Ê, i ūnda nā vesla gōri. Ako je bilo mālō vītra, ūnda dobrō bilo nā idro, a ko nē, vēsła. Unda pô pūta jâ, a pô pūta tī.*⁶²

Već se govorilo o općem drugom licu množine kao rezultatu nužne kvantifikacije te broja adresata i socijalne deikse. Osim toga, postoji i svojevrsno adresatno opće drugo lice množine koje graniči s »običnim« adresatnim drugim licem, a dolazi u suodnosu s polukonkretnim prvim licem množine. Tako se u vezi s iskazom iz **66** može postaviti pitanje **81**.

[81] *A koliko ste radili?*

Konačno, u govorima istočnobosanskoga i istočnohercegovačko-krajiškoga dijalekta štokavskoga narječja te u južnočakavskom dijalektu čakavskoga narječja mogu se čuti bezlične rečenice po značenju bliske rečenicama s neodređenim i poluneodređenim zamagljujućim trećim licem množine, tj. bezlične rečenice u kojima se zamišlja ljudski agens.⁶³

[82] *Kaznilo me.*

⁵⁹ Usp. *ima nas i pametnih i glupih*, gdje adresant očito ne svrstava sebe u obje skupine.

⁶⁰ Primjer potječe od profesora Ivana Jurčevića (spontani govor).

⁶¹ Primjer iz Kordić 2002: 20.

⁶² Kukljički govor.

⁶³ Usp. Lisac 2003: 86 i 104 te Lisac 2009: 154.

[83] *Simalo nas u kazalištu.*

Ipak, pitanje je treba li takve nestandardne upotrebe smatrati specifičnim zamagljujućim trećim licem jednine ili ne. U svakom slučaju, u takvim je primjerima dosta posrijedi bezličnost, i to ljudska bezličnost budući da se u takvim rečenicama podrazumijeva ljudski agens.

4 ZAKLJUČAK

Kategoriji se lica u literaturi uglavnom ne posvećuje pozornost koju ta kategorija zaslužuje. To djelomično vrijedi za znanstvene radove, a još više za gramatike, kako domaće tako i strane. Osim šturosti, često je mana opisa kategorije lica povezivanje lica isključivo uz glagol i samim tim u europskim jezicima isključivo uz subjekt. Rjeđe se lice povezuje ponajprije uz zamjenice kao u Kordić 2002, što također nije uvijek najbolje rješenje. Uz to se u zapadnim opisima često zanemaruju zamagljujuće upotrebe lica.

U ovom sam radu nastojao ponuditi integralan opis lica u hrvatskom jeziku u kojem se lice promatra kao gramatička kategorija koja se formalno ostvaruje ponajprije ličnim zamjenicama i glagolskim nastavcima, ali i na neke druge načine. Funkcionalno je lice u hrvatskom jeziku relativno složeno. Dvije su osnovne funkcije označavanje diskursnih uloga i označavanje nepreciziranih ljudskih entiteta. Kao oznaka diskursnih uloga lice ima osnovnu upotrebu i transpozicije. Te transpozicije nisu jednostavno upotrebe jednoga lica za drugo, nego transpozicije lica u jeziku imaju specifične, u pravilu pragmatičke, funkcije čiji je cilj obično povećavanje uspješnosti komunikacije. S licem je, uglavnom kao oznakom diskursnih uloga, ali djelomično i s općim drugim licem, povezana i socijalna deiksa. Sva lica, uglavnom u oba broja, dolaze u hrvatskom i kao oznaka nepreciziranih entiteta, i pri tom također imaju različite pragmatičke funkcije i specifične formalne osobine, kojima se razlikuju od diskursnih lica.

Takav pristup kategoriji lica ima određene prednosti. Prednost je u prvom redu razdvajanje transpozicija i zamagljujućih upotreba lica, što dovodi do detaljnijega i sustavnijega funkcionalnoga i formalnoga opisa jednih i drugih. Za imenovanje upotreba kao što su opće drugo lice i druge bliske upotrebe lica primjenjuje se zajednički naziv *zamagljujuće upotrebe lica*, koji je adekvatniji od uobičajenoga termina zamjenice za ljudsku bezličnost jer, kao što se u radu pokazuje, nijedna zamagljujuća upotreba lica u hrvatskom standardnom jeziku nije isključivo subjektna, iako je zamagljujuće treće lice uglavnom subjektno. Ipak, mnoge osobine lica u hrvatskom još očekuju opsežnija istraživanja. Detaljnije bi valjalo opisati funkcije i pravila upotrebe pojedinih transpozicija lica, funkcionalne i formalne osobine socijalne deikse povezane s licem te značenja, funkciju i pravila

upotrebe, kao i formalne osobine zamagljujućih upotreba lica. Nadam se da će ovaj rad poslužiti kao poticaj za poneko od takvih istraživanja.

Dobar bi opis jezika trebao biti dosljedan, iscrpan i maksimalno jednostavan (Hjelmslev 1969: 11). Navedeno bi načelo vjerojatno potpisao svaki lingvist, premda bi se isto tako većina vjerojatno složila da glosematika nije njegova idealna realizacija. Pitanje je u kojoj mjeri to načelo zadovoljavaju opisi u kojima je za kategoriju lica teško naći mjesta. U manjim se gramatikama lice gotovo zaobilazi. U velikim je pak gramatikama poput Renzi – Salvi – Cardinaletti 1988 i 1995 te Zifonun i dr. 1997, koje teže sveobuhvatnosti, lice relativno dobro opisano. Međutim, takve se gramatike odlikuju relativno kompliciranom sistematizacijom građe, koja bi se u slučaju Zifonun i dr. 1997 mogla čak nazvati nepreglednošću. Ukratko bi se i donekle uopćeno moglo reći da su kratki opisi šturi, ali pregledni (ako ni zbog čega, onda zato što su kratki), dok su veći opisi, doduše, iscrpni, ali nepregledni i već samim time komplicirani. Prema tome, nameće se pitanje kako bi se mogla zadovoljiti oba sukobljena Hjelmslevljeva načela: i iscrpnost i jednostavnost. Odgovor možda leži u širem shvaćanju sintakse, kakvo zagovara i Wackernagel, tj. o takvu shvaćanju po kojem bi sintaksa imala tri dijela: 1. dio o upotrebi pojedinih vrsta riječi, 2. dio o upotrebi oblika (o gramatičkim kategorijama⁶⁴) i 3. dio o strukturama.⁶⁵ Takva se sintaksa, koja između ostaloga potpuno obuhvaća i gramatičku semantiku, shvaća šire od onoga što podrazumijeva sam termin *sintaksa* (*skladnja*), ali, kako se čini, omogućava opis jezika koji bi bio ujedno iscrpan (kategorije kao lice, broj, upotreba čestica itd. ne bi bile marginalne) i jednostavan (u svakom slučaju pregledan).

LITERATURA

- Belaj – Tanacković Faletar 2017** = Branimir Belaj – Goran Tanacković Faletar, *Kognitivna gramatika hrvatskoga jezika. Sintaksa jednostavne rečenice*, Zagreb: Disput, 2017.
- Brač 2017** = Ivana Brač, Instrumental u kopolativnim rečenicama, *Fluminensia* 20.1 (2017), 29–45.
- Bulygina – Šmelëv 1997** = Татьяна В. Булыгина, Алексей Д. Шмелëв, *Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики)*, Moskva: Школа «Языки русской культуры», 1997. [Taťjana V. Bulygina, Aleksej D. Šmelëv, *Jazykovaja konceptualizacija mira (na materiale ruskoj grammatiki)*, Moskva: Škola «Jazyki ruskoj kul'tury», 1997]
- Bunčić 2018** = Daniel Bunčić, Impersonal constructions in Slavic languages and the agentivity of the verb, *Deutsche Beiträge zum 16. internationalen Slavistenkongress*, ur. Sebastian Kempgen – Monika Wingender – Franz Norbert, Wiesbaden: Harrassowitz 2018, 101–110.
- Cabredo-Hofherr 2003** = Patricia Cabredo-Hofherr, Arbitrary readings of 3pl pronominals, *Proceedings of Sinn und Bedeutung 7*, ur. Matthias Weisgerber, Konstanz: Universität Konstanz 2003, 81–94.

⁶⁴ Barem o dijelu njih: rod bi vjerojatno ipak bilo bolje obrađivati u trećem dijelu.

⁶⁵ Misli se na strukture od skupine do složene rečenice, pa i diskursa. Doduše, poglavlja u tom dijelu sintakse ne bi trebala odgovarati pojedinim strukturnim razinama, nego bi pri strukturiranju trebalo uzimati u obzir i fenomene koji presijecaju više razina poput reda riječi i kongruencije.

- Creissels 2019** = Denis Creissels, Impersonal constructions in typological perspective, *Sixteenth conference on typology and grammar for young scholars, Russian academy of sciences, Institute for linguistic studies*, 2019, <https://www.youngconfspb.com/application/files/2615/7480/4139/Creissels-Impers.Constr.pdf>.
- Faßke 1981** = Helmut Faßke, *Grammatik der obersorbischen Schriftsprache der Gegenwart. Morphologie*, Bautzen: Domowina, 1981.
- Fillmore 1975** = Charles Fillmore, *Santa Cruz lectures on deixis 1971*, Bloomington (Indiana): Indiana University Linguistics Club, 1975.
- Hjelmslev 1969** = Louis Hjelmslev, *Prolegomena to a theory of language*, Madison – Milwaukee – London: The University of Wisconsin Press, 1969.
- Houtzagers 2018** = Hubrecht Peter Houtzagers, The honorific third person plural in Slavic, *Russian linguistics* 42 (2018), 1–26.
- Huang 2006** = Yan Huang, *Pragmatics*, Oxford: Oxford University Press, 2006.
- Huddleston – Pullum 2002** = Rodney Huddleston – Geoffrey Pullum, *The Cambridge grammar of the English language*, New York: Cambridge University Press, 2002.
- Idiatov 2007** = Dmitry I. Idiatov, *A typology of non-selective interrogative pronominals*, doktorski rad, Universiteit Antwerpen, 2007.
- Ivić 2005** = Милка Ивић (ur.), *Прилози граматици српскога језика. Синтакса савременога српског језика. Проста реченица*, Београд: Матица српска, 2005.
[Milka Ivić (ur.), *Prilozi gramatici srpskoga jezika. Gramatika savremenoga srpskog jezika. Prosta rečenica*, Beograd: Matica srpska, 2005.]
- Jespersen 1924** = Jens, Otto Harry Jespersen, *The philosophy of grammar*, London: George Allen and Unwin Limited, 1924.
- Katičić 1991** = Radoslav Katičić, *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika: nacrt za gramatiku*, Zagreb: HAZU, 1991.
- Knjazev 2014** = Юрий П. Князев, Обобщённо-личные употребления форм 2-го лица в русском языке, *Acta linguistica Petropolitana. Труды Института лингвистических исследований* 10.3 (2014): 324–340.
[Jurij P. Knjazev, Obобщённо-ličnye upotreblenija form 2-go lica v russkomazykye, *Acta linguistica Petropolitana. Trudy Instituta lingvističeskikh issledovanij* 10.3 (2014), 324–340.]
- Kordić 1995** = Snježana Kordić, *Relativna rečenica*, Zagreb: Matica hrvatska, 1995.
- Kordić 2002** = Snježana Kordić, *Riječi na granici punoznačnosti*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2002.
- Levinson 1983** = Stephen Curtis Levinson, *Pragmatics*, Cambridge i dr.: Cambridge University Press, 1983.
- Lisac 2003** = Josip Lisac, *Hrvatska dijalektologija 1: hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2003.
- Lisac 2009** = Josip Lisac, *Hrvatska dijalektologija 2: čakavsko narječje*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2009.
- Lončarić 1996** = Mijo Lončarić, *Kajkavsko narječje*, Zagreb: Školska knjiga 1996.
- Malamud 2013** = Sophia Malamud, (In)definiteness driven typology of arbitrary items, *Lingua* 126 (2013), 1–31.
- Manning 2001** = On social deixis, *Anthropological linguistics* 43.1 (2001), 54–100.
- Marković 2012** = Ivan Marković, *Uvod u jezičnu morfologiju*, Zagreb: Disput, 2012.
- Mišeska Tomić 2004** = Olga Mišeska Tomić, The Balkan Sprachbund properties: an introduction, v: *Balkan syntax and semantics*, ur. Olga Mišeska Tomić, Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2004, 1–55.
- Nicolova 1986** = Руселина Ницолова, *Българските местоимения*, София: Наука и изкуство, 1986.
[Ruselina Nicolova, *Bălgarskite mestoimenija*, Sofija: Nauka i izkustvo, 1986.]
- Padučeva 2017** = Елена В. Падучева, Референциальный статус именной группы, *Проект корпусного описания русской грамматики*, 2017, <http://rusgram.ru/>.
[Elena V. Padučeva, Referencial'nyj status imennoj grupy, *Proekt korpusnogo opisanija russkoj grammatiki*, 2017, <http://rusgram.ru/>.]

- Pišković 2011** = Tatjana Pišković, *Gramatika roda*, Zagreb: Disput, 2011.
- Plungjan 2016** = Vladimir A. Plungjan, *Opća morfologija i gramatička semantika. Uvod u problematiku*, Zagreb: Srednja Europa, 2016.
- Renzi – Salvi – Cardinaletti 1988** = Lorenzo Renzi – Giampaolo Salvi – Anna Cardinaletti (ur.), *Grande grammatica italiana di consultazione I: la frase; i sintagmi nominale e preposizionale*, Bologna: Il Mulino, 1988.
- Renzi – Salvi – Cardinaletti 1995** = Lorenzo Renzi – Giampaolo Salvi – Anna Cardinaletti (ur.), *Grande grammatica italiana di consultazione III: tipi di frase, deissi, formazione delle parole*, Bologna: Il Mulino, 1995.
- Sadock 1974** = Jerrold Sadock, *Toward a linguistic theory of speech acts*, New York – San Francisco – London, Academic Press, 1974.
- Siewierska 2004** = Anna Siewierska, *Person*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Švedova 1980** = Наталья Ю. Шведова (gl. ur.), *Русская грамматика I*, Moskva: Nauka, 1980. [Natalija Ju. Švedova (gl. ur.), *Russkaja grammatika I*, Moskva: Nauka, 1980.]
- van der Auwera – Gast – Vanderbiesen 2012** = Johan van der Auwera – Volker Gast – Jeroen Vanderbiesen, Human impersonal pronoun uses in English, Dutch and German, *Leuvense bijdragen* 98 (2012), 27–64.
- Wackernagel 1926** = Jacob Wackernagel, *Vorlesungen über Syntax. Erste Reihe*, Basel: Verlag Emil Birkhäuser und Company, 1926.
- Zifonun i dr. 1997** = Gisela Zifonun i dr., *Grammatik der deutschen Sprache 1–3*, Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1997 (Schriften des Instituts für Deutsche Sprache 7).
- Zolotova – Onipenko – Sidorova 2004** = Галина А. Золотова – Надежда К. Ониненко – Марина Ю. Сидорова, *Коммуникативная грамматика русского языка*, Moskva: Nauka, 2004. [Galina A. Zolotova – Nadežda K. Onipenko – Marina Ju. Sidorova, *Kommunikativnaja grammatika russkogo jazyka*, Moskva: Nauka, 2004.]

POVZETEK

Oseba v hrvaškem jeziku: uvod v problematiko

Prispevek opisuje različne rabe kategorije osebe v hrvaškem jeziku. Opis je osredotočen predvsem na rabo v hrvaškem standardnem jeziku, vendar so omenjeni tudi nekateri narečni in nestandardni pojavi. V prispevku uporabljamo celovit pristop k slovnici kategoriji osebe, ki se izraža predvsem z osebnimi zaimki in glagolskimi končnicami, ampak tudi z drugimi načini. Pri tem je posebej izpostavljeno, da oseba ni kategorija, ki se nanaša izključno na osebek, temveč lahko označuje vse entitete v povedi. Podan je opis osebe kot označevalca diskurzivnih vlog, poleg tega je posebej izpostavljen način izražanja zabrisane oz. manj znane osebe.

V okviru osebe kot označevalca diskurzivnih vlog so obravnavani osnovni pomeni osebe, njihova prenesena raba in družbeni deiksis, povezan z osebo.

Termin »zabrisana oseba« se zdi bolj primeren kot zaimki za človeško brezosebnost (*human impersonal pronouns*), prvič, ker gre pravzaprav za rabe osebe, in ne za posebne zaimke, kot je nemški *man*; drugič, te rabe osebe lahko označujejo poleg slovničnega osebka tudi druge skladijske vloge.

Nekoliko podrobneje je opisana splošna raba druge osebe, splošna raba prve osebe množine in zabrisana tretja oseba množine, medtem ko so ostale zabrisane osebe opisane krajše.

SUMMARY

Person in Croatian: an Introduction

This article describes the various uses of grammatical person in Croatian, focusing on standard Croatian but also mentioning certain dialect and non-standard features. It applies a holistic approach to grammatical person, which is primarily expressed with personal pronouns and verb endings, but also through other means. It highlights the fact that person is not a category that refers exclusively to the subject, but it can denote all the entities within a sentence. Person is described as a discourse role marker, and special attention is dedicated to the manner of expressing an obfuscated or less well-known person.

Within the context of person as a discourse role marker, the basic meanings of person, its figurative meanings, and person-related social deixis are discussed. The term *obfuscated person* seems more appropriate than the term *human impersonal pronouns* because, first of all, this has to do with the use of person and not special pronouns, such as German *man*, and second, in addition to the grammatical subject, these uses of person can also denote other syntactic roles.

The general use of the second person, the general use of the first person plural, and the obfuscated third person plural are described in somewhat greater detail, with brief descriptions provided for other obfuscated persons.